

SINIR VE SUÇ İLİŞKİSİ: SARP SINIR KAPISI ÜZERİNE BİR İNCELEME*

Metin TÜRKMEN **

ÖZET

Bu çalışmanın amacı suçları odak noktası olarak seçmek suretiyle sınırın toplum üzerindeki etkilerinin anlaşılmasına katkıda bulunmaktır. Sınır ve suç ilişkisi önceki çalışmalarda daha çok doğrudan sınır ihlalleri bağlamında, hukuki, ekonomik ya da kriminolojik bir vaka olarak ele alınmıştır. Bu çalışmada ise suçlara daha geniş bir toplumsal perspektiften yaklaşılmaktadır. Sınırın, toplumsal yapıyı ve insanların yaşamlarını nasıl farklılaştırdığı, odak noktasına suç olgusu yerleştirilerek araştırılmaktadır. Bu amaçla çalışma için yorumlayıcı sosyal bilim dâhilinde nitel yaklaşımla bir saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Veriler sınır bölgesinde bulunan yerel halk ile yapılan derin mülakatlar, sahadaki gözlemler ve resmi kurumlarla yapılan görüşmelerle toplanmıştır. Çalışma sahası olarak Türkiye-Gürcistan sınırında bulunan Sarp sınır kapısı seçilmiştir. Sınır ve suç ilişkisi çalışmanın kuramsal odağında bulunmaktadır. Çalışmada sınırın şekillendirdiği suç olgusu ve toplumun sınırla etkileşiminden doğan sosyal koşulların suçlarla ilgisi konu edilmektedir. Sınırın, toplumsal ilişkiler, kültürel etkileşim, gündelik yaşam ve ekonomik etkinlikler gibi farklı alanlardaki etkileri çalışma kapsamında ortaya çıkartılmıştır. Sonuç olarak sınır ve suç ilişkisini belirleyen temel dinamiğin sınırın şekillendirdiği ekonomik yapı olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sarp, Hopa, Sınır, Suç, Gürcistan.

CONNECTION BETWEEN BORDER AND CRIME: A RESEARCH ABOUT THE BORDER GATE IN SARP

ABSTRACT

The aim of this study is to contribute for understanding that how border effects society by focusing on crimes. Previous studies discussed the connection between border and crime as a juridical, economic or criminological case that in the context of border transgressing. In this study, crimes were approached from a wider social perspective. How the border differentiates the social structure and people's lives are explored by placing the crime phenomenon at the focal point. For this purpose in this study a field research within social scientific qualitative approach had implemented. Sources of data are in-depth interviews with local people from border area, observations on the field and contacts with official institutions. Field of study is border gate in Sarp where is at border of Turkey and Georgia. Connection between border and crime is theoretical focus of the study. Crime phenomenon that was shaped by the border and social circumstances what was created by interaction between people and the border had mentioned in this study. Effects of the border about social relations, cultural interaction, everyday life and economical issues has suggested. As a result, basic determinant of connection between border and crime considered as economical structure that was shaped by border.

Keywords: Sarp, Hopa, Border, Crime, Georgia.

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 25.02.2020; Yayıma Kabul Tarihi: 10.03.2020

* Bu araştırma, Artvin Çoruh Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiştir. Proje No: 2017.S21.02.01

** Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ARTVİN;
ORCID: 0000-0002-0012-4623, metinturkmen@artvin.edu.tr

Giriş

20. yüzyılın başında yaşanan önemli tarihsel gelişmeler bugünkü politik sınırların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Ulus devletlerin ortaya çıkışı, toplumları birbirinden ayıran sınır çizgilerini belirginleştirmiş, önceden daha belirsiz ve geçirgen olan sınır hatlarını katılaştırarak yenedünya sistemini oluşturmuştur.

Sınırlar birçok disiplin açısından tartışılmaktadır. Antropoloji, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, iktisat ve kent planlaması gibi alanlardan birçok uzman sınırlar konusunda araştırmalar yapmaktadır. Sosyoloji ise sınırlara sadece devletler arasında çizilen, iki devlet arasında ilişkileri belirleyen, ekonomik ilişkileri sınırlandıran, düzenleyen hatlar olarak değil aynı zamanda farklı toplumları birbirinden kültürel, ekonomik, gündelik yaşam açısından ayıran karmaşık ilişkileri ortaya çıkartan daha kompleks bir fenomen olarak bakmaktadır. Örneğin sınırlara kültürel açıdan bakıldığında ilk olarak kimlik tartışması ortaya çıkar. Sınırlar sayesinde iki farklı toplum kendi kimliklerini ifade eder. Netice olarak sınırın toplumsal, kültürel, ekonomik, politik boyutlarından bahsetmek mümkün görünmektedir.

Sınırları konu olarak seçen sosyolojik bir çalışmanın sınırın tarafları arasındaki sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik bağları göz önünde bulundurması gerekir. Sosyolojiye göre sınırlar her iki taraftaki toplulukların yaşamına yön vermektedir. Ayrıca sınırda yaşayan insanların sınıra nasıl bir anlam verdikleri ve sınırla olan ilişkileri de merak konusudur (Tekin, 2012).

Türkiye'nin sekiz ülkeyle sınırı bulunmaktadır. Bunun yanında Türkiye'nin coğrafi ve jeopolitik açıdan bir geçiş bölgesi olması dolayısıyla sınırlarla ilgili birçok sorunun da üstesinden gelinmesi gerekmektedir. Bu sorunlar ilk bakışta tamamen ekonomik bir içerikle görünse de, söz konusu sorunların ekonomik yönü aşan birçok tarafı bulunmaktadır. Sınırlarla ilgili tartışmalar genel anlamda sınırın ekonomik ilişkileri belirleyen ve düzenleyen yapısına dair tartışmalardır. Sınır bölgeleri özelinde ise tartışmalar sınırın ekonomik etkilerinden dolayı toplumsal hayatın farklılaştığı tezleri üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Bu çalışma sınır ve suç ilişkisine yeni bir bakış açısı ve farklı bir ilişkilendirme biçimiyle bakmaktadır. Dolayısıyla teorik bir yenilik sunma iddiasındadır. Yerel duruma dair tespitlerle teorik olarak üretilen bilginin işlevselliği ortaya çıkacaktır. Çalışmanın güçlü yönlerinden birisi yerel özelliklerin ve sınır-suç ilişkisinin daha önceki çalışmaların birçoğunda olduğu gibi sadece istatistikler ve raporlar üzerinden tespit edilmesi yerine, geniş bir saha araştırmasıyla, bölgede yaşayan insanlarla ve kamu kurumlarının yetkilileriyle görüşme ve katılımlı gözlemlerle yapılmış olmasıdır.

Yöntem

Çalışma bir saha araştırmasıdır ayrıca bazı istatistiksel verilere de yer verilmiştir. İstatistiksel bilgilerin verilmiş olması nicel ve nitel yöntemlerin beraber kullanıldığı karma bir yöntemin benimsendiği fikrini de okuyuculara sunabilir. Genel bakış açısı, sınır ve suç ilişkisinin sadece ampirik verilerle anlaşılamayacak kadar karmaşık ve derin anlamlar taşıdığı yönündedir.

Çalışmada nitel bir yaklaşımla yorumlayıcı sosyal bilim anlayışı benimsenmiştir. Nitel yaklaşım en temelde insan davranışını içinde bulunduğu sosyal bağlam içerisinde anlamaya ve çözümlenmeye çalışır. Bunu gerçekleştirirken araştırmacı kritik bir konumdadır çünkü sosyal bağlamı farklı açılardan gören bir araştırmacı konumu söz konusudur.

Nitel araştırmacılar sıklıkla katılımcıların üzerinde çalışılan konu veya sorunu tecrübe ettikleri alandan veri toplarlar, dokümanları inceleyerek, davranışları gözlemleyerek ve katılımcılarla görüşerek bizzat veri toplarlar, tek bir veri kaynağı yerine birçok veri kaynağı tercih ederler. Nitel araştırmacılar için araştırma süreci zamanla ortaya çıkar. Araştırmacılar kendilerini konumlandırırlar ve bütüncül bir açıklama geliştirmeye çalışırlar (Creswell 2013: 45-47).

Nitel araştırma kapsamında yorumlayıcı sosyal bilim, toplumsal yaşama dair bir anlayış geliştirmek ister. Toplumsal yaşam, insanlar onu deneyimledikçe ve ona anlam verdikçe var olur. Eylemlerin onlarla uğraşan insanlara ne anlam ifade ettiğini bilmek ister, insanların iradesi olduğunu ve bilinçli seçimler yapabileceklerini kabul eder, sağduyunun insanları anlamak için yaşamsal önemde bir bilgi kaynağı olduğunu söyler, insanların günlük yaşamlarını nasıl yürüttüğünü tanımlar ve yorumlar (Neuman 2014: 131-140). Bunu gerçekleştirmek için ise araştırmacı kendisine bir saha seçer. Bu araştırma için de saha olarak seçilen bir sınır bölgesi söz konusudur. Bu sınır bölgesinde toplumsal yaşamın farklı boyutları suçlar üzerinden anlaşılacak istenmektedir. Suçlar üzerine etki eden ve insanların suçlarla ilgili bakış açısını belirleyen birçok faktör söz konusudur. Bu faktörlerin anlaşılması ise derin anlam dünyalarının keşfedilmesini ve yorumlanmasını gerektirmiştir.

Saha araştırması bir sahaya giriş, sahada ilişkiler geliştirme, gözlemeleme, yorumlama, analiz etme gibi aşamalardan oluşmaktadır. Araştırmacı için mevcut sınır bölgesinde yaşıyor olmak önemli bir avantajdır. Araştırmacı yaklaşık 9 yıldır bu bölgede yaşamakta ve ilişkiler geliştirmektedir. Dolayısıyla araştırma ile ilgili sistematik olmayan gözlemlerin uzun bir dönemi kapsamaktadır. Sahaya giriş konusunda çoğunlukla mevcut bağlantılar kullanılmıştır. Saha çalışması, katımlı gözlem yoluyla ve derinlemesine görüşmeler şeklinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin ana teması sınırın kenti değiştirme potansiyeli, sınırın suçların ortaya çıkmasında etkili bir rol oynayıp oynamadığı sorunsalları üzerinedir.

Çalışmanın evreni Sarp sınır kapısının etki alanında yaşayan yerel halktır. Hopa, Arhavi ve Kemalpaşa ilçelerinden toplam 20 kişi ile görüşülmüştür. Son 3 görüşmede benzer ifadelerin ortaya çıktığı ve benzer verilerin tekrar etmeye başladığı görülünce, örneklem açısından doyum noktasına ulaşıldığı anlaşılmıştır. 16 erkek ve 4 kadın ile görüşülmüştür. Hopa'dan 10 kişi, Kemalpaşa'dan 6 kişi ve Arhavi'den 4 kişi ile görüşme yapılmıştır. Görüşülen kişilerin yaş ortalaması 47'dir. Görüşülen meslek grupları arasında emekli, eğitimci, tır şirketi sahibi, kafe sahibi, market sahibi, tekstil mağazası sahibi, döviz bürosu sahibi, hediyelik eşya dükkânı sahibi, berber, kadın kuaförü, fırıncı, mobilyacı, taksici, müteahhit olarak sıralanabilir. Ayrıca kamu kurumlarından Hopa İlçe Emniyet Müdürlüğü, Hopa Kaymakamlığı, Kemalpaşa Kaymakamlığı, Kemalpaşa Emniyet Müdürlüğü ve Sarp Sınır Kapısı Emniyet Müdürlüğü ile görüşmeler yapılmıştır. Örneklem seçimi amaca dönük olasılıklı olmayan örneklem seçim türüdür ayrıca kartopu örneklem seçimi yöntemi uygulanmıştır.

Çalışmanın başlıca veri toplama tekniği yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniğidir. Ayrıca kamu kurumlarından elde edilen istatistiki veriler de kullanılmıştır. Yerel halkla toplam 18 görüşme yapılmıştır. Bir görüşme 3 kişiden oluşan odak grup görüşmesi şeklindedir.

Verilerin analiz edilmesi araştırma sürecinin başından itibaren gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın başlangıcından itibaren sahadaki kavramlar, kavram ilişkileri, derin anlamlar kalıplara dökülmeye ve kavramsallaştırılmaya çalışılmıştır.

Bulgular ve Analiz

Araştırmadan elde edilen bulgular kavramsal ve kuramsal açıklamalarla desteklenerek metin boyunca başlıklar halinde sunulmuştur. Bu şekilde sahadaki aktörler açısından kavramsal ilişkilere ve kuramsal açıklamalara da bir bakış açısının ortaya konulması ve betimsel analiz yapılması amaçlanmıştır.

Sınırın Sosyo-Ekonomik Yapı Üzerindeki Etkileri

Sınırın toplumsal yaşam, gündelik hayat ve ekonomik ilişkileri nasıl dönüştürdüğü çalışma kapsamında ortaya çıkartılmıştır. Bu kısımda ilk olarak insanların sınırı nasıl deneyimledikleri ve sınır kapısı ile kurdukları ilişkiler, sınırın tarihsel arka planı ile beraber ortaya konulmuştur. İkinci olarak ise sınırın kent hayatı üzerindeki etkileri ve sınırın farklılaştırdığı kentleşme deneyimi Hopa özelinde görülmeye çalışılmıştır. Son kısımda ise sınırın etkilediği temel bir toplumsal dinamik olarak sınırın ekonomik etkileri ele alınmıştır.

Sarp Sınır Kapısı ve Sınırdaki Yaşama Deneyimi

1921 yılında Rusya ile sınırlar çizildiğinde Sarp köyü, evlerin bir kısmı Rusya tarafında bir kısmı da Türkiye’de olmak üzere tam ortadan ikiye bölünmüş oldu. Tabii sadece evler değil aynı zamanda bu evlerde yaşayan insanlar yani aynı köyü paylaşan akraba, dost ve arkadaşlar da karşıda kalmış oldu. Doğal olarak sınırın diğer tarafında toprakları kalan insanlar da vardı. Artık iki farklı köyden bahsedilmeye başlandı. Sınır kapısı sadece iki devlet arasındaki hattı bölmüyor, insanların hayatlarını da bölüyordu. 1937 yılına kadar Sarp ve Sarpi insanları *Pasavan* adı verilen pasaport benzeri bir belgeyle karşı taraftaki topraklarını işlemeye devam edebildi. Bu yıla kadar iki taraf arasında ekonomik, sosyal, kültürel ilişkiler devam edebildi.

Pasavan ya da geçit tezkiresi olarak adlandırılan belgenin bir tür kısa süreli pasaport olduğu söylenebilir. Osmanlı döneminde kanunla bu izin belgesinin çerçevesi belirlemiştir. Bu izin belgesi pasaport gibi geniş kapsamlı değildir. Ev ile iş yeri veya arazisi arasında sınırı geçmek zorunda kalan halkın serbestçe geçişlerini sağlamak için kullanılmıştır (Bay 2017: 326-327, 348).

1937 yılında Stalin döneminde Rusya’da yaşanan iç karışıklıklar ve siyasi belirsizlikler Türkiye sınırına da yansımış ve bu yıldan itibaren sınır tamamen geçişe kapatılmıştır. Yeniden açıldığı 1988 yılına kadar sınır kapalı kalmıştır. 1988’de dönemin başbakanı Turgut Özal’ın izlediği neoliberal politikalar ve Rusya devlet başkanı Gorbaçov’un yeniden yapılanma siyaseti Sarp sınır kapısının 51 yıl aradan sonra tekrar açılmasını sağlamıştır. 1996 yılında vize alma işlemleri kapıda yapılmaya başlanmıştır. 2006 yılında ise Türkiye Gürcistan vatandaşlarına vize şartlarını kaldırmıştır. Bu yıllarda Gürcistan’ın Rusya ile olan ilişkilerindeki gerginlikler de Türkiye’yi Gürcistan açısından önemli hale getirmiştir. 2011 yılında ise sınır konusunda daha esnek bir politika benimsenerek vizesiz ve kimlikle geçişe başlanmıştır. Sınır kapısı ilk inşaatından sonra 2009 yılında yenilenmiştir. Daha sonra artan talep ve kapasiteyi karşılayamadığı görülünce 2018 yılında tekrar yenilenmiştir.

Sınırın kapalı olduğu dönem ve açıldıktan sonraki süreç içerisinde yerel halk farklı deneyimler yaşamıştır. Bu deneyimler yerel halkın sınırla kurduğu ilişkiyi ve anlamlandırma biçimlerini ortaya çıkarmaktadır.

G19: Gelmek gitmek vardı ama aşağı yukarı 57 sene kapalı kaldı. O tarafta vardı amcamın kızları vardı halalarım vardı o tarafta kaldılar birbirimizi

görmedik ondan sonra da bu hudut açıldı böyle gidip geldi işte. Kendisi öldü ama torunları var oğulları torunları var.

Köyün ortası bölündü yarı o tarafa yarı bu tarafa oranın kızı buraya evli buranın kızı oraya evli kaldılar. Arada dere var kimse bakamazdı o tarafa öyle zamanlar geçirdik biz...

...açıldıktan sonra ablam vardı orada çağıracaktım davetiye çıkaracaktım oradan gel diye buradakiler gittiler oradaki hısmına akrabasına şimdiki kadar serbest değildi. Ölüm olunca o zaman validen kâğıt yaptılar gittiler şimdi daha serbest geziyorlar işte.

G12: *Hopa'ya olumlu yanları da var tabii olmaz diye bir şey yok ilk zamanlar baya bir ticaret canlı idi. Onlarda sakız yoktu şekerli sakız kutu kutu alırlardı bisküvi falan. İlk 4-5 yıl çok iyiydi ondan sonra güzel para kazanan oldu batan da oldu sınır ticareti yaptı çoğu. Yakın mesafe olduğu için iki ülke arasında tabii ki faydası da oldu.*

G18: *Tabii biz ilkokulda olduğumuzdan beridir Sarp sınır kapısını görelim diyerekten Türkiye'nin her yerinden gelen insanlar olurdu turlar gelirdi. Ama ta o zamandan şimdi karşı tarafta olan evlerin hiç birinin girişi bu taraftan değil çünkü bu tarafa bakmak yasakmış. Küçük camlı evleri ki bu tarafa bakmasınlar diye böyle baktığın zaman evlerin hiç birisi giriş kapısı ön taraftan değil ki görünmesin diyerekten. Askerler daha o tarafa doğru geçirmiyorlardı şimdi yine o huduta kadar geçebiliyorsun. Neredeydi öyle oldu ön tarafı kesmişler o tarafa bakmak yasak askerler sürekli gezerdi fotoğraf çekmek yasak. Bizim zamanlarda öyleydi ama sonradan biraz daha açılması ama gerçekten hiç iyi bir şey olmadı. Aileler üzerinde yani ahlaki bozulan aileler falan.*

G20: *Benim çocukluğumda Sarp'ta geçti hudutta. Çocukluğumda dayımın eviyle hudut 50 metre mesafedeydi. Oradan böyle bakarken elime vururdu bakma yasaktır diye o zaman. O hudutta dayım böyle altında şey vardı kahvesi yabancı kimse inemezdi o köşede o kadar kapalıydı burası Rus'un elindeyken. Ondan sonra yollar açıldı aşağı yukarı 20 sene var garanti. 20 sene zarfında hep aha görüyorsun da millet geliyor gidiyor yaşamak başka da ne anlatayım her hususta serbest. Bundan evveli burada bina aldığımız zaman buralar sıfırdı hiçbir şey yoktu. O kadar kapalıydı buralar şimdi aha görüyorsun hepsi karşıdan gelenler. Kapıda Rizeli milletvekili vardı şey bakanıydı bakan açtı burasını. Kapı açıldı ondan sonra da ilk açıldığı zaman da buralarda hep eşya doluydu hep satarlardı. Kendileri satıp adamlar oradan ilk geldikleri zaman da her şey getirdiler giyim üzerine hep satılığa çıkardılar. Sonra döne döne hep dükkânlara sıra geldi abu benim dükkân ambar idi bir şey yok idi şimdi bu duruma geldi. Yani 20 sene 25 sene evveli burası sıfır idi. Şimdi genişledi serbest.*

Sarp sınır kapısı Türkiye'nin en yoğun yolcu geçişinin yapıldığı kara sınır kapısıdır. Günlük kapasitesi ortalama 30.000 kişidir. Elbette benimsenmiş olan esnek sınır kapısı politikasının bir yansıması söz konusudur fakat bunun yanında bu kapıyı buradan giriş çıkış yapan insanlar için cazip hale getiren başka faktörler de bulunmaktadır. Ayrıca bu ortalama sayılarda bir yanılısama olabileceğini de hesaba katmak gerekmektedir. Örneğin Gürcistan'dan Türkiye'ye gününbirlik geçen ve tekrar dönen çay tarımında, tekstil ve hazır giyim mağazalarında çalışan insanlar mevcuttur. Ayrıca iki ülke arasındaki fiyat farklarını değerlendirerek sigara, içki, akaryakıt taşıyan (karınca nakliyat) bir gruptan da söz etmek gerekmektedir. Durumun daha iyi anlaşılabilmesi için bazı istatistikleri gözden geçirmek gerekmektedir.

TÜİK turizm istatistiklerine bakıldığında giriş çıkış sayılarında 1988 yılından 2018 yılına kadar sürekli bir artışın olduğu görülmektedir. Son 7 yılda giriş çıkış sayılarının birbirine yakınlaşmaya başladığı ve dolayısıyla sınır kapısının gerçek kapasitesine ulaştığı görülmektedir. Yine son yıllardaki sayılar değerlendirildiğinde yabancı vatandaşların giriş çıkış sayılarının Türk vatandaşların giriş-çıkış sayılarının yaklaşık iki katı olduğu görülmektedir. Yabancı ziyaretçi sayısının %80'den fazla bir kısmını Gürcistan vatandaşları oluşturmaktadır. Dolayısıyla Gürcistan'dan Türkiye'ye olan talebin Türkiye'den Gürcistan'a olan talebin iki katı olması durumu ortaya çıkmaktadır. Gürcistan'dan gelen kişiler Türkiye'de yoğun bir şekilde çay ve fındık tarımında mevsimlik işçi olarak çalışmaktadır. Tekstil ve hazır giyim mağazalarında çalışanlar, temizlik, bakım, inşaat gibi alanlarda çalışanlar da bulunmaktadır. Ayrıca karınca nakliyat olarak bahsedilen ucuz ürünlerin Türkiye'ye geçirilmesi de söz konusudur. Tekstil ve hazır giyim de çalışanlar ve karınca nakliyat yapanlar 90 günlük Türkiye'de kalma süresini kullanmamak ve sürekli 90 günlük hakkını saklı tutmak için aynı gün içerisinde giriş çıkış yaparak sürekli olarak 90 günlük hakkını saklı tutmaktadır ve bu şekilde yıl boyunca Türkiye'ye giriş çıkış yapabilmektedirler.

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 2016 yılında yayınladığı *Türkiye Göç Raporuna* göre ülkelere göre sınır kapılarından yapılan giriş sayılarına göre Almanya'dan sonra ikinci sırada Gürcistan yer almaktadır. Bunları sırasıyla Bulgaristan, İran, İngiltere, Ukrayna, Hollanda, Rusya, Azerbaycan, Yunanistan izlemektedir (İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 2016: 32). 2018 yılı güncel verilere göre ise sınır kapılarından yapılan giriş sayılarına göre Gürcistan beşinci sırada yer almaktadır. İlk dört sırada sırasıyla Rusya, Almanya, Bulgaristan ve İngiltere bulunmaktadır. Gürcistan vatandaşları ayrıca çalışma izni ile Türkiye'de bulunan yabancıların sayısında da ilk sıradadır. İkinci sırada Suriye, üçüncü sırada da Çin bulunmaktadır (İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 2016: 51). Ayrıca bu rapora göre Türkiye'de yakalanan düzensiz göçmenlerin sayısında Gürcistan beşinci sıradadır. İlk dört sırada Suriye, Afganistan, Irak ve Pakistan bulunmaktadır (İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 2016: 58).

Sarp sınır kapısı ile ilgili yapılan ilk çalışmalardan birisi Koday'ın çalışmasıdır. Koday'ın doktora tezi Hopa ile ilgilidir. Beşeri coğrafyanın yanında ekonomik coğrafya da incelenerek ilçedeki tarım, ormancılık, sanayi, ulaşım, turizm ve ticaret faaliyetleri incelenmiştir. Ayrıca Koday 1994'te yaptığı başka bir çalışmada Sarp sınır kapısının sınır ticareti açısından önemini de ortaya koymuştur. Tespitlerine göre kapının ilk açıldığı dönemde de Sarp sınır kapısı Kapıkule'den sonra en fazla giriş çıkış yapılan sınır kapısı haline gelmiştir. Çalışmada gümrük müdürlüğünden alınan istatistiki veriler de ilk dönemden itibaren yıllara göre büyük bir artış olduğunu göstermektedir (Koday, 1994; Koday, 1995). Sarp sınır kapısı ile ilgili yapılan birçok çalışma bulunmaktadır (Ulukan vd. 2011; Akyüz, 2013; Metin vd. 2013; Aslan R., 2014; Özbey, 2017; Varol vd. 2018; Özbey, 2018a). Daha önce de değinilen çalışmalardan Akyüz'ün çalışması da bir doktora tezidir. Çalışmasında Sarp sınır kapısının etkileri etnisite ve toplumsal cinsiyet açısından ele alınmıştır. Sarp sınır kapısı bölgede bulunan Lazlar ve Hemşinler arasındaki dışlama ve ötekileştirme söylemlerini derinleştirmiş, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri de Doğu Avrupa ve Orta Asya ülkelerinden fuhuş amaçlı gelen kadınlar nedeniyle farklı bir boyut kazanmıştır. Yerel kadın, eğlence sektörünün oluşturduğu ortamda eve hapsolmuş, göçmen kadınlar ise eğlence sektörünün bir nesnesi haline gelmiştir (Akyüz, 2013). Yine daha önce değinilen diğer başka bir çalışma Özbey'in sözlü tarih yöntemiyle yaptığı çalışmadır. Özbey, çalışmasında sözlü tarih yöntemine başvurarak Sarp Köyünde yaşayan 7 kişi ile görüşmüş ve sınır kapısının tarihini sahadan elde ettiği verilere dayanarak

çözümlemiştir. Sınırı dönemselleştirmiş, sınırın çizildiği 1921 yılından sınırın açıldığı 1988 yılına kadar geçen süreyi ilk dönem, 1988'de sınırın açıldığı dönemi ikinci dönem ve 1988'den 2018 yılına kadar geçen süreyi de üçüncü dönem olarak ele almıştır (Özbey, 2018a).

Sarp sınır kapısı birçok açıdan bölgeyi etkileme potansiyeline sahiptir. Doğu Karadeniz başta olmak üzere ülkenin geri kalanı için de özellikle son yıllarda farklı bir anlam kazanmaya başlamıştır. Gürcistan son dönemde en kolay gidilebilecek ve ziyaret edilebilecek yabancı ülke konumuna gelmiştir. Doğu Karadeniz'deki alternatif turizm rotalarının bir durağı da Gürcistan olmaya başlamış ve dolayısıyla Sarp sınır kapısı Türkiye'de en çok kullanılan kara sınır kapısı haline gelmiştir. Sarp sınır kapısının bölgeye etkisi söz konusu olunca elbette ilk olarak kapının içinde bulunduğu kent olarak Hopa ön plana çıkmaktadır. Sınır kapısı şu anda Kemalpaşa ilçesi içerisindedir. Fakat Kemalpaşa 2017 yılında yani 2 yıl önce Hopa'ya bağlı bir belde iken kanun hükmünde kararname ile ilçe haline getirilmiştir. Elbette önceden belde olan Kemalpaşa için sınırın çok büyük bir etkisi söz konusudur. Fakat Hopa ilçesi süreç içerisinde daha fazla etkiye maruz kalmıştır ve diğer bölgelerden daha fazla radikal değişiklikler geçirmiştir.

Sınırın Değiştirdiği ve Dönüştürdüğü Bir Kent Olarak Hopa

Bir kentin sınırda olması onun sadece bir geçiş yeri olduğunu göstermez. Aynı zamanda birçok sosyal, iktisadi etkileşimin kesişim noktası olduğunu da gösterir. Sınır hareketliliği sonucu ortaya çıkan bu etkileşimler bireylerin toplumsal yaşamlarını da şekillendirmektedir. Hopa hem bir sınır kenti hem de bir liman kentidir. Liman uzun yıllar işlek bir durumdayken son yıllarda bu işlek durumunu kaybetmiştir. Bölgede en önemli ekonomik faaliyet çay tarımıdır. Çay tarımı bölgedeki refahın ve zenginliğin kaynağı durumundadır. Çay tarımı aynı zamanda kenti değiştiren dinamiklerden ve sosyal ve ekonomik hayatı yönlendiren etkenlerden birisidir. Çay tarımının vazgeçilmezi olarak Gürcü işçiler ise esnek sınır politikasının bir ürünüdür. Yerel halk Gürcü işçileri çalıştırmakta bir taraftan da maddi kaynakların yurtdışına gitmesinden rahatsızlık duymaktadır.

G1: *Gürcü işçisi bizim buralarda lazım bu belli artık. Çünkü çoğu insan buraya dışardan geliyor. Yazları geliyor yazın çayını topluyor gidiyor. Şimdi çayını toplayıp gittiği zaman şimdi adam İstanbul'dan geldi mi tek başına çayını mecbur toplatmak zorunda eee kime toplatacak mecbur Gürcü veya yerli fark etmez bulmak zorunda...*

G14: *...çay toplama işine gelince, bizim milletimiz diyorum burası kolay para kazanılan bir bölgedir. Gürcü işçi çalıştırıyorlar, baya bir miktar para yolluyoruz onlara bu işten para alıyorlar.*

Sınır kapısının açılması Hopa için kritik bir dönüm noktası olmuştur. Sınır kapısı ekonomik yaşamda radikal birçok değişikliği beraberinde getirmiş bu durum ise kentteki sosyal hayata yön vermeye başlamıştır. Ekonomik dönüşüm Hopa'yı farklı sosyal ve kültürel grupların karşılaştığı ve bir arada yaşadığı bir yer haline getirmiştir. Bu grupların bir kısmı yerleşik olmuş büyük bir kısmı ise gelip geçici ilişkiler kurmuştur. Hopa'da farklılıkların bir uyumu söz konusudur. Lazlar ve Hemşinliler nüfusun genelini oluşturmakta bunun yanında Lomlar da bulunmaktadır. Sosyal hayata yön veren temel iki grup olarak Lazlar ve Hemşinliler sürekli bir mücadele içerisindedir. Sınırın açılmasıyla birlikte Lazlar toprak sahipliklerini bir avantaja çevirerek ticarete yön vermeye başlamıştır. Hemşinliler ise daha önce yaptıkları nakliyecilik işlerini büyütme ve yurtdışına açılma fırsatı bulmuşlardır.

Hopa sınırın açılmasından itibaren bazı dönüm noktaları yaşamıştır. Başta sınırın diğer tarafından ne bulursa getiren yoksul insanlar öncelikle Rus pazarlarını ve bavul ticaretini oluşturmuştur. Karşı taraftan getirilip satılacak bir şey kalmayınca Rus pazarları kapanmış, bavul ticareti ise İstanbul Laleliye kaymıştır. Kaçakçılık sınırın her döneminde belirli bir yere sahiptir. Yerel halk belli oranda kaçakçılığı normalleştirmiştir. Rus pazarlarının kapanması ve bavul ticaretinin Laleliye kayması bu kapsamdaki gelirleri azaltmış ve eğlence sektörüne dayanan yeni bir yapı ortaya çıkmıştır. Yerel halk da eğlence sektörünün oluşturduğu yeni ekonomik olanakları kullanmaya başlamıştır. Hopa'da yabancı göçmen kadınların fuhuş amaçlı bulunmasıyla şekillenen eğlence sektörü Hopa'daki ekonomik yapıyı ve sosyal hayatı şekillendirmeye başlamıştır. Fakat eğlence sektörü Hopa'nın sosyal ve kültürel yaşamında olumsuzluklara sebep olmaya başlamıştır. Lazlar ve Hemşinler arasındaki ilişkiler bile eğlence sektörü üzerinden değişmeye uğramıştır. Ayrıca kadınların sosyal yaşamları eğlence sektörü üzerinden şekillenmeye başlamıştır (Akyüz 2013: 303). Yerel halk sınırın etkileriyle Hopa'da belirgin bir değişimin yaşandığını ve bunun aile hayatı, gençler, toplumsal yaşam ve gündelik hayat üzerinde belirleyici olduğunu ifade etmektedir.

G12: *Diğer türlü aileleri de etkiledi gittiler orada paraları yediler şudur budur başka şeyler. Bazı durumlar söz konusu oldu. Oralarda kalanlar, afedersin başka kadınlarla dost hayatı yaşayanlar oradan evlenenler oldu paraları yiyip dönenler oldu halen gidiyorlar. İşin gerçeği aile huzuru bozuldu çoğu ailelerin. İçki o kadar yoktu kapı açılıncaya kadar. Ben o zamanlar bira satardım bir koliyi 2-3 aya satamazdık. Kapı açılınca bunlar zaten su gibi alkol tüketiyor. Aile hayatı çatırdadı duyuyoruz. Gelmiyor adam eşi başvuruyor oraya yerleşen var. Para bitti mi mecburen gelecek. Kimlikle geçsen bile kalma süresi var.*

G20: *Niceleri kendi ailesini bırakıp karşıdan evlenenler de çok oldu. Ama hakiki ailesini bilen adam kendisini muhafaza eden adamda hiçbir şey yoktur. Olumsuz çok yok olumsuz da yüzde 80 Hemşinlerde vardır Lazlarda o kadar yok. Hemşin'in milleti çünkü yeni gördü bir şey görmemişti yeni görünce karşıda benim kanaatime göre 3-4 tane Hemşinli kayboldu orada gitti gelme yok.*

Eskiden buralar serbestti şimdi fazla da şey yapamıyoruz gece kaç türlü insanın olduğu belli değil. Bizim dükkâna bile girdiler elli türlü insan var burada. Aburda şimdi gezenlerin yüzde 80'i yabancı. Ama bizim çocukluğumuzda hep yerlisydi yabancı yoktu. Dışardan gelirlerdi burada inşaat yapıları giderlerdi insanlar da çok yakındı hatta burada kalanlar da oldu.

Bu Kemalpaşa aşağı yukarı 15 köydür 15 tane köy çok güzel istifade etti. Hopa'dan adam geliyor mazotunu buradan alıyor ucuz. Ondan sonra gelir turistliğe gelir. Hopa'dan Arhavi'den her taraftan ha şimdi burada olanların yüzde 70'i Trabzon'dan beri, Trabzon, Rize hep oradan gelmişler buradaki tüccarlar. Buranın adamı buraya karşıdan gelenler Arhavi'ye Hopa'ya gitmiyor burası yeterlidir dükkânlarda her şey bulunuyor burada. Şimdi gördüğün arabalar Trabzon'dan beri geliyorlar buradan alıyorlar. Bundan 15-20 sene evveli hiçbir şeyi olmayan sıfırda olan adam özel taksitle geziyor şimdi. O kadar değişme var burada. Sonra çay hem çaydan hem şeyden burada yapılan evler. Burada ev mi vardı?

G19: *Hiç iyi olmadı. Ne açıdan buradan giderler sanki Batum'da kumar oynayacaklar. Kumarda kazansalar gelirken yolda soyarlar. Alışveriş var ama ahlak bozuldu gençlerin ahlakı bozuldu. Uyuşturucu satanı desen*

gümrükte olanlar memurlar gençleri kullanıyorlar hep sattırılım diye. Benim amcamın oğlu üniversite okumuş birinci cihan harbinde Almanya'da subay olarak şey yapmış idi. Sonra harp oldu sonradan hudut işlerinde tercümanlık yapıyordu. Derdi ki hudut açılrsa bizim aleyhimize olur değerlerimize aynı o şekilde oldu. Çocuğu kollayacaksın uyuşturucuya alıştırırlar kaçakçılığa alıştırırlar çocuğu kollayacaksın öyle zamandır. Hiç iyi değil ey olmadı bizim için.

Burada kapı olduğundan biz ayak altında kaldık faydasını görmedik. Zarar ettirir ama karını görmedik. Benim amcamın oğlu şeyde üniversite okumuştur Almanya'da birinci cihan harbinde orada talebeymiş hava subayı olarak aldılar dört sene yoktu öldü de ümit kesilmişken ölmeden geldi. O derdi ki hudut açılrsa biz ayak altında kalırız kar etmeyiz zarar ederiz derdi nitekim de zarar ettik. Şurada ani hastan olsa acilen doktoru getiremezsin orada izin verecek polis verecek burada ayak altında biz kar etmedik.

Bana göre bir şey değil ama çocuklar orayı gördüler herkes etkilendi huduttan herkes etkilendi ahlak bozuldu velhasıl. Komşu çocuğu gidiyor orada içiyor eğleniyor seninki de gidiyor gitme diyemezsin.

Hopa'nın komşu olduğu Gürcistan'ın Batum ili her açıdan etkileşimi başka bir boyuta taşıyacak kapasiteye sahiptir şehrin ekonomik yapısı ve turizm kapasitesi Hopa'yı etkilemektedir. Batum'da kumar yasal bir aktivitedir. 2004 yılından itibaren ise bilinçli bir çalışmayla turizm kenti yapma çalışmaları vardır. Gürcistan'daki turizm profesyonelleri ve hükümet temsilcileri ile yapılan görüşmelerde bu bölge için hangi turizm türünün daha önemli olduğu sorulmuş ve yazın kıyı turizmi kışın ise kumarhane ve kayak turizminin önemli olduğu ifade edilmiştir (Tanıl 2015: 97-98).

Sosyolojik bakış açısından sınır ve kent ilişkisine bakıldığında ortaya mekân kavramı çıkmaktadır. Sosyoloji mekâna daha çok kent hayatı üzerinden bir bakış açısıyla bakmaktadır. Bu konuda ilk akla gelen kuramsal girişim Chicago Okulu tarafından ortaya konmuştur. Bu okul 20. yüzyılda Amerika'da kent sosyolojisi alanında yapılan çalışmalara öncülük etmiştir. Bu ekolün ortaya koyduğu kuram ekolojik kuram olarak adlandırılır. Bu ekolün temsilcileri suçun sebeplerini temelde suçluların yaşadıkları bölgelere bakarak anlamaya çalışmışlardır. Şehrin dışında yer alan gecekondu bölgeleri suçluların daha yoğun yaşadıkları yerlerdir. Genel anlamda şehir yaşantısında birbirini tanımayan insanlar arasında akrabalık ve dostluk ilişkileri zayıflamıştır. Bu durum sosyal düzensizliğe, sosyal düzensizlik ise suçlara neden olur. Chicago okuluna göre şehrin belli bölgelerinde yaşayan insanlar daha çok suç işleme potansiyeline sahiptir.

Sosyal bilimlerde mekân kavramından söz edilince ilk akla gelen kişilerden birisi de Lefebvre'dir. Temel olarak mekânların toplumların maddi pratikleri içerisinde üretildiğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Mekân kavramı zihinsel olanla kültürel olanı, toplumsal olanla tarihsel olanı birbirine bağlar. Üretim tarzı bazı toplumsal ilişkilerle birlikte kendi mekânını örgütler ve üretir. Toplumsal ilişkiler ile mekânsal ilişkiler arasında önceden benimsenmiş doğru bir denklem yoktur. Merkezileşmiş ve yoğunlaşmış mekânın örgütlenmesi hem siyasal iktidara hem de maddi üretime yarar, kârları optimize eder. Toplumsal sınıflar, işgal edilen mekânların hiyerarşisi içinde, buraya yatırım yapar ve burayı dönüştürür. Bununla birlikte, ulusal ve yereli bütünleştirip parçalayan yeni bir mekân dünya ölçeğinde oluşma eğilimindedir. Çelişki dolu bu süreç, kapitalist üretim tarzı içinde gezegen çapında bir işbölümü ile daha rasyonel bir başka dünya düzenine yönelik çaba arasındaki çatışmaya bağlıdır (Lefebvre 2014: 21-30). Benzer görüşteki David Harvey ise mekânsal biçimlerin toplumsal süreçleri içerdiğini, toplumsal süreçlerin ise

esas olarak mekânsal olduğunu iddia etmektedir. Harvey mekânı insanı biçimlendiren ve onun tarafından biçimlendirilen toplumsal bir boyut olarak ele alır (Harvey, 2013).

Çalışmadaki kuramsal girişimi iki ilişki türü üzerinden görmek mümkündür. Kentleşme ve suç ilişkisi, sınırlar ve suç ilişkisi. Kentlerin yapısı ve kentleşme süreci suçların oranını ve çeşitlerini artırabilmektedir. Sınırlar ise bir mekân olarak değerlendirildiğinde suçlar açısından yine bir farklılaşma ortaya çıkartmaktadır.

Sosyoloji için kent olgusu temel bir uğraş alanıdır. 19. yüzyılda ortaya çıkan ve karmaşıklaşan toplumları anlamaya ve sorunlarını çözmeye çalışan bir bilim dalı için kentler, modern dönemde her zaman temel bir ilgi alanı ve analiz birimi olmuştur. Bu durumun sebebi, sanayi devrimi ile ortaya çıkan kentleşme sürecinin büyük yığınları bir araya toplayarak karmaşık ve kalabalık kent nüfusunu ortaya çıkarmasıdır. Kentlerde karmaşıklaşan bir yapı ve yoğun nüfus ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak da insan ilişkileri çeşitlenmiş ve sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Bu sorunlardan ilk akla gelecek olgu ise suçlardır. Suçlar insanlık tarihi kadar eskidir fakat kentlerde suçları anlamak için ayrı bir anlayış çerçevesi gerekmiştir.

Kentleşme başta gelişmenin bir ölçütü gibi görünmüştür fakat aynı zamanda insanlar arasındaki dayanışmanın zayıflaması, çözülmenin ortaya çıkması ve ilişki tarzlarının da çeşitlenmesi, kentlerde güvensiz ve savunmasız bir ortam ortaya çıkarmıştır. Daha önceden daha sıkı bağlarla birbirlerine bağlı olan ve birbirlerine karşı sorumlu hisseden ve birbirleriyle ilgili olan insanlar için artık kent hayatında diğerleri, tamamen yabancı ve potansiyel anlamda zarar verebilecek kişiler olarak düşünülebilmektedir. Yerel halk sınırın etkisiyle ortaya çıkan kentleşme sürecini çoğu yönden olumsuz olarak değerlendirmektedir. Küçük bir kasabanın sınırın gelmesiyle kalabalıklaşması, insanlar arasındaki ilişki biçimlerinin değişmesi, karmaşıklaşması, dayanışmanın çözülmesi söz konusudur.

G13: *Yani üç beş esnaf için işine geldi hep onlara endeksli eşyalar satmaya başladılar ama işte öbür türlü bakılırsa herkes bankaya düştü birçok insanın yuvası dağıldı. Bir sürü kadınları da tanıdığım için birçok insanın yuvası dağıldı. Ama görmemezlikten gelen de var artık isyan edip de vazgeçen de var ama ekonomik özgürlüğü olmayan kadınlar mecbur çoluk çocuk işte evimin babası böyle süregeliyor. Biraz aklıselim insanlar tabi yolunu buldu ayrıldı veyahut ta çok yuvalar sarsıntıda...*

Birçok kavramımız gitti aile, sıcaklık, komşu ilişkileri her şey bunla başladı (Sarp sınır kapısı) biz 15 -20 sene öncesini biliyoruz yani. Bu kadar çığrından çıkan bir kişiyi görsek bilirdik kimdir nedir ona göre tavır alırdı herkes ya düzelirdi ya da memleketi terk ederdi tabi kalabalık oldu sıkıntı da oldu ama bu kadar dejenere olmamıştı hiçbir zaman.

G11: *Hopa açısından biraz ilerleme katetti maddi konudan. Para kazanan çok güzel kazandı. Kazanmayan da iflas etti yedire yedire. Ben çok bir şey yaşamadım kapıyla ilgili. Hayatımda bir kere gittim. Çok alışverişimiz olmadı, o tür insanlara da hiç hizmet vermedik. Yaşantımızı ve ailemizi etkilemedi. Bir keresinde geziyordum Hopa'da adamlar "gogo gogo" diye çağırmaya başladı. Bir kere öyle bir şey yaşadım onun da zaten ağzının payını verdim. Utanıp kaçtılar.*

G19: *Burası yokken adam birbirine bağlı idi millet burası oldu kardeş kardeşi tanımaz oldu velhasıl bu iyi bir şey olmadı bizim için. Bir tane Vanlı bana dedi arabayla aşağı inemedi dedi yukarısı orman aşağı deniz köşeye kıstırmışlar dedi siz buradan kaçın dedi kaçın öyle köşede yaşıyorduk ama*

kendi kendimize yaşıyorduk şimdi geleni belli değil. Gece bir dışarı çıksan kim geziyor bilmiyorsun. Yabancı mı geldi oralı mı geldi Türkiyeli mi geldi kaçak mıdır bilmiyorsun öyle karıştı da! Öyle değildi tertemiz köyümüz vardı ama. Derdi amcamın oğlu kar değil zarardır ama bilmiyorsunuz.

Modern toplum yapısında kentleşmenin ortaya çıkması, aile kurumunun zayıflaması, alkol ve uyuşturucu alışkanlıklarının artması, kültürel farklılığın ve çatışmanın artması, geleneksel değer ve bağlılıklarının zayıflaması, enformel sosyal denetimin çözülmesi, kentlere göçle birlikte kırsal alanlara özgü şiddet kodlarının taşınması gibi birçok faktör kentlerde suç oranlarının artmasında ve suçların çeşitlenmesinde etkili olmaktadır (Kızmaz, 2013). Kent ve suç ilişkisini ele alan çalışmalar sosyal, kültürel, ekonomik, demografik ve mekânsal olarak ayrılabilir. Mekânsal faktörleri inceleyen çalışmalar ise ön plandadır (Ayhan vd. 2007). Kentlerde ortaya çıkan hızlı sanayileşme, göç ve nüfus artışı gibi olgular, farklı sorunlarla birlikte suç oranlarında da bir artışa neden olmuştur (Derdiman 2010: 53). Farklı suç türleri üzerinden incelendiğinde kent ve suç arasındaki ilişki daha açık bir şekilde ortaya çıkacaktır. Kente özgü bazı suç kalıplarından bahsetmek mümkün müdür? Elbette kırsal alanla kent alanları karşılaştırıldığında kentlerdeki yoğun nüfusun sebep olduğu karmaşanın ve kırsal alandan farklı olarak daha heterojen bir yapının suç dinamiklerinde de bir farklılaşma ortaya çıkartacağı kabul edilebilir. Hırsızlık, şiddet, uyuşturucu, terör gibi birçok suç türüyle ilgili kırsal ve kentsel ayrımı yapılabilir.

Kentleşme ile ilgili suça yol açabilecek etkenleri farklı bir şekilde görmek de mümkündür. Yoksulluk, aile değerlerinin kaybolması, kayıtsızlık, adaletsizlik, zayıf devlet ve yönetim anlayışı, suç korkusu gibi etkenler ve özellikle sağlıklı kentleşme ve yarattığı toplumsal sorunlar suç oranlarının artmasına neden olabilir (Gökulu, 2010).

Kentleşmenin suçlar üzerindeki etkisi sadece toplumsal denetimin zayıflaması ve ilişkilerin formelleşmesi ile sınırlı değildir. Kentlerde yaşanan çevre kirliliği, yoğun trafik, ulaşım zorlukları, geçim kaygısı, işsizlik, yüksek hizmet maliyetleri, ekonomik bunalımlar gibi sorunlar bireyler üzerinde baskı oluşturmakta, bu durum ise özellikle şiddete ve suç oranlarında artışa neden olabilmektedir. Kentlerin demografik yapısı, kentleşme oranı, gelişmişlik sırası, nüfus yoğunluğu, göç hızları, gelir düzeyleri gibi faktörlerle kentlerdeki suç oranları arasında bir ilişki olduğu çeşitli ampirik araştırmalar tarafından ortaya konulmuştur. Örneğin Türkiye’de kentleşme oranı yüksek, gelişmiş, Gayri Safi Milli Hasıladan daha çok pay alan, nüfus yoğunluğu yüksek ve göç alan kentlerde suç oranları daha yüksektir. Fakat yine de bu genellemelerin dışına çıkabilecek kentlerin varlığından da söz edilebilir (Karasu, 2008).

Sınıra yakın bölgelerde yaşayan insanlar, ülkenin geri kalanından daha farklı deneyimler yaşamaktadırlar. Bu deneyimlerin farklılaşmasının nedeni, sınırın toplumsal yaşam, gündelik hayat ve ekonomik faaliyetleri farklı açılardan etkilemesi ile ilgilidir. Bir sınır kenti olarak Hopa da bu dönüşümleri derinden yaşamış ve yaşamaya devam etmektedir. Sınırın etkisiyle Hopa’da farklı bir kentleşme deneyiminin de ortaya çıktığı görülmektedir. Bu deneyimi elbette sadece sınır şekillendirmemekte, bunun yanında birçok sosyal faktör de söz konusu deneyimin şekillenmesinde rol oynamaktadır. Fakat burada temel dinamiklerden birisinin sınırın varlığı olduğu görülmektedir. Sosyal ilişkilere, toplumsal yaşama ve gündelik hayata yön veren ve sınırın etkisi altında olan diğer bir alan ise ekonomidir. Ekonomi aynı zamanda diğer sosyal faktörleri de etkileyen temel bir dinamiktir. Dolayısıyla sınır ve ekonomi ilişkisine bu noktada bakmak gerekmektedir.

Sınır Ekonomisi ve Toplumsal Yaşam

Çalışmada sınırların ekonomik yönü, sınır bölgelerinde toplumsal yaşamı şekillendiren, değiştiren ve yönlendiren temel bir etken olarak *sınır ekonomisi* kavramı çerçevesinde ele alınmıştır. Sınır bölgelerindeki toplumsal yaşam sınır ekonomisi tarafından şekillendirilmektedir. Sınırlarda yaşayan insanların bu ekonomiye nasıl dâhil oldukları ve onu nasıl deneyimledikleri yaş, cinsiyet, kimlik gibi farklı değişkenlere bağlıdır. Sınır ekonomisi kaçakçılık, bavul ticareti, nakliyat, gümrük komisyonculuğu, fuhuş ve eğlence sektörünün oluşturduğu sınır bölgelerindeki ekonomik ve toplumsal yaşamı doğrudan etkileyen ve şekillendiren, bölgedeki halkın farklı düzeylerde katıldığı, deneyimlediği ve etkilendiği ekonomiyi ifade etmektedir (Donnan vd. 1999; Akyüz, 2014).

Özbeç Hopa'da sürdürdüğü saha çalışmasında sınır ekonomisinin yerel bir örneğini sunmuş ve gündelik yaşam pratikleri ve sosyal ilişkiler ağı açısından Gürcistan'dan Türkiye'ye günöbirlik işgücü göçünü ele alarak kapitalizmin farklı bir yorumu olarak ifade ettiği "sınır kapitalizmi" kavramını kullanmıştır. Kavram, ulus devletçi ve küreselleşmeci yaklaşımların bir sentezi olarak ele alınmıştır. Sınırla ilişki kuran her iki taraf için de sınırlar üzerinden ekonomik fırsatlar elde etme arzusu dolayısıyla sosyal ve kültürel yapı üzerinde meydana gelen kırılmalar, sapmalar ve çöküşler bu kavramsallaştırma içerisinde düşünülmektedir (Özbeç, 2018b). Özbeç'in kullanmış olduğu kavram daha önce Akyüz'ün kullanmış olduğu sınır ekonomisi kavramının derinleştirilmiş ve güncellenmiş bir anlatımını içermektedir (Akyüz, 2014).

Sınır ekonomisi dâhilinde değerlendirilebilecek günöbirlik işgücü göçü ya da farklı bir karşılığıyla mevsimlik yabancı göçmen işçiler, burada konu edilen Sarp Sınır Kapısı açısından da önem arz etmektedir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının bu konuyla ilgili düzenlemeleri olmasına rağmen bölgedeki Gürcistan uyruklu yabancı işçiler kayıt dışı çalışmaktadırlar. Düzenleme bu işçiler için çalışma izni muafiyeti sağlamaktadır. Bu düzenlemeye göre Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve Artvin illerinde mevsimlik tarım işlerinde çalışacak yabancıların çalışma izni muafiyeti almaları zorunludur. Bu durumdaki yabancılar bir takvim yılı içerisinde en fazla 90 gün çalışabilmektedirler. Gürcü işçiler için Yabancı Uyruklu Mevsimlik İşçiler (YUMİ) sistemi kurulmuş olmakla birlikte bu sistemde yabancı işçiler ilgili internet sitesine girerek gerekli bilgileri doldurmakta ve muafiyet kapsamında olduklarını gösteren belgeyi alabilmektedirler (Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2019).

Yabancı işçiler ya da farklı bir deyişle yabancı işçilerin mevsimlik göç olgusu Sarp sınır kapısı için farklı boyutları ile ele alınması gereken ve sınır ekonomisini oluşturan öğelerden birisidir. Türkiye'nin Gürcistan ile olan esnek sınır politikası işgücü hareketliliğini ortaya çıkarmaktadır. Neoliberal küresel ekonomik bütünleşme ve ulus devletin güvenlikçi anlayışının kesişiminde bulunan sınırlar, işgücü göçü konusunda en temel gerilim noktalarından birisidir (Özbeç 2018b: 78). Gürcistan vatandaşları daha çok çay tarımında çalışmaktadırlar. Çay tarımı bölge için önemli bir ekonomik dinamiktir. Çay üretiminde çalışan Gürcü işçilerle ilgili yapılan çalışmalarda (Yıldırım, 2016; Engin, 2017; Aslan H., 2018; Özbeç, 2018b) da birçok yerde ifade edildiği gibi işçilerin neredeyse tümü kayıt dışı çalışmaktadırlar. Yerel halk ve Gürcü işçiler arasında farklı bir ilişki oluşmuştur. Yerel halk bir taraftan Gürcü işçilerden şikâyet etmekte onların çay tarımından elde edilen gelirin büyük bir kısmını yurt dışına çıkardıklarını, bazılarının hırsızlık, uyuşturucu kullanımı gibi suçlar işleyerek düzeni bozduklarını ifade etmekte, fakat bir taraftan da Gürcü işçiler olmadan artık çay tarımı yapmanın çok da mümkün olmayacağını ifade etmektedirler.

G13: *Ha işçiler açısından belki iyi oldu herkes hanım oldu çay toplatıyorlar bilmem ne bilmem ne. Giderken de yine tokatlayarak gidiyor onlarda yani diğerleri hariç ama çok hırsızlıklar da oldu mesela evlerimizi boşalttı gittiler. Aslında güvence yok yani. Bana göre Hopa çok etkilendi ben Hopa'da yaşadığım için diyorum yani aile kavramı çok etkilendi. Tabii artıları var çok çayı olanların artı çünkü işte yüzdelikli çalıştıranlar işçileri kullanıyorlar.*

G3: *...şu anda çayımızı biz toplayamıyoruz. Yani bizim nesil o kadar hani sabahtan kalkmış sabah güneşte gelmiş adam 5 tane işçi alacak çaya götürecektir. Çocukları da akşama kadar çay ocağında akşama kadar oturur. Çalışma potansiyeli yok. Yok, efendim benim çocuk üniversite okuyor benim çocuk çay toplayamaz bilmem ne olur he ne oldu Gürcüler geldi çayı topladı yarısından fazlasını aldı götürdü. Peki, tamam hani götürsün çalışıyorsa elbette ki götürecektir ama hani bizim millet bunların burada çalışmasından ötürü tembelliğe aşırı derecede alıştı.*

G2: *Diğer türlü de Sarp olmasa biz bu çayı kime toplatacağız insanlar tembelleşti. Ha nedir yani işçi fiyatları yüksek bunların denetlenmesi lazım bu konuda hemfikiriz. Ama diyelim ki bugün kapıyı kapatalım bu millet perişan olur. Çünkü işçi bulamayız. Şimdiki nesilde çay toplamıyor alışmamışlar tembelleğe alışmışlar. Bize en güzel faydası şimdi bu işçi sıkıntısını çözmemiz.*

Çay tarımının yanında Gürcü işçiler Kemalpaşa'da bulunan tekstil ve hazır giyim mağazalarında ev işlerinde ve temizlikte, bakım işlerinde, inşaat işlerinde çalışmaktadırlar. Bu durum Gürcistan'ın kendine has ekonomik durumunun bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Sovyetlerin dağılmasından sonra Gürcistan bağımsız olmuş fakat Sovyetlerle mücadelesi bitmemiştir. Gürcistan'ın ekonomik durumu ve yoğun işsizlik nedeniyle, Gürcü vatandaşlar Türkiye'nin esnek sınır politikasını sonuna kadar değerlendirmektedir. Esnek sınır politikası sadece gündelik işlerde çalışmak için gelenlere değil aynı zamanda yasadışı faaliyetler için gelenlere de kapı aralamaktadır. Sınır kapısı iki taraf için de farklı yaşam deneyimlerini ortaya çıkarmıştır. Türkiye'ye Gürcistan üzerinden gelen yabancı uyruklu kadınlar fuhuş sektörünü oluşturmaktadır. Hopa'da gece hayatı ve eğlence sektörü kapının ilk açıldığı dönemden itibaren oluşmaya başlamıştır. Sınırın diğer tarafında bulunan Batum'da ise benzer bir şekilde fuhuşa dayalı eğlence sektörü ve bunun yanında bir de kumarhaneler bulunmaktadır. Yerel halk da Batum'daki bu sektörlerle yoğun bir ilgi göstermektedir. Dolayısıyla ekonomik kaynaklarının bir kısmını da burada kullanmaktadır.

G4: *Bir de bu Batum'un ya da Gürcistan'ın gece hayatı var diğer öbür yüzü var. Neydi bizim doğu Karadeniz'de bu kadar cafcıflı bir işte alemde kumardı gece hayatıydı oydu buydu yoktu. Bizim insanlar ne yaptı bunu bir anda gördü öyle bir ortama alıştı diyelim artık vazgeçilmez oldu. Yani buna da bir şekilde dur demek lazım ama devlet olarak diyemeyiz niye biz bilinçsiziz. Abimin dediği gibi adam kredi çekti evinde belki yiyecek ekmeği olmadı şeyi olmadı aldı bastı gitti kumar oynadı parasını orada bitirdi. Ama işte bu devletle alakalı bir şey değil bizim kendimizle alakalı bir şey. Cahilliğimiz bilinçsizlikle alakalı...*

G7: *Son zamanlarda oldu işte hani kimlikle geçiş 1 liraya düştü ya o zaman işte millet Batum'a gitti işte mesela kumar sektörü Batum'da var Kıbrıs gibi oldu aynı şekilde. Millet parasını aldı gitti çay parasını alan gitti oraya. Millete alternatif gibi bir şey oldu basit geçmek basit 1 lira. Veriyorsun kimlikle geçiyorsun pasaport yok hiçbir şey yok yani. Adamlara*

cazip geldi bu olay ver 1 lirayı geç kapıdan git kumarın oyna ver parayı geri gel. Türk vatandaşları açısından kötü oldu.

Bunların yanında elbette sınır ekonomisi kavramsallaştırmasının içine girecek olan kaçakçılık, bavul ticareti, nakliyecilik ve bu sektörlerin sayesinde oluşan alt sektörleri de eklemek mümkündür. Sınır ekonomisi sadece ekonomik bir anlatı içermemektedir. Sınır bölgesinde yaşayan insanların sınır dolayımında gelişen ekonomik etkinliklerden etkilenmesini ve bu ekonomiden dolayı gündelik yaşamlarının, etkileşim biçimlerinin, sosyal hayatlarının farklılaşmasını içermektedir. Sınır birçok açıdan insanların hayatlarına temas etmektedir. Gündelik yaşam, sosyal hayat, kültür, kimlik, toplumsal cinsiyet gibi birçok alanda sınır insanların hayatları farklı yönlerde kaymaktadır. Bu durum sınırlara has bazı durumları ve sınır ekonomisi üzerinden de görüldüğü gibi ülkenin diğer geri kalanından farklı deneyimleri ortaya çıkarmaktadır. Yerel halk sınırın ortaya çıkardığı farklılaşmaların bilincindedir. Bu farklılaşmalar sosyal ilişkiler, gündelik hayat, aile hayatı gibi birçok noktada görülebilmektedir. Yerel halk açısından ön planda ve daha çok görünür olan farklılaşmalar ekonomik etkinlikler üzerinden okunabilmektedir. Görüşmelerin birçoğunda sınırın oluşturduğu etkilerin ekonomik yapı üzerinden ifade edildiği görülmüştür.

G8: *Şimdi sınır mesela benim şöyle bir şey enteresan bir şey başıma geldi. Ben stajyer öğrenci aldım burada çalışıyor. Günlük işte stajyer öğrenci ne kadar alır işte 20 lira 30 lira yemeğini veriyorum 2 gün 3 gün çalıştı ben dedi çalışmıyorum abi. Ne oldu niye çalışmıyorsun abi dedi ne çalışacağım şu gümrükten bir araba geçiriyorum 100 dolar alıyorum burada dedi 20 lira 30 lira ben dedi uğraşamam dedi. Şimdi böyle faktör olunca gençler kolay para daha kolay kazanılan para olunca mesela hayat daha biçimsiz oluyor. Onda bir düzenleme olsa daha bir disiplin olayı olsa bence daha iyi olur benim bakış açım.*

G15: *Karadeniz'in de şu anda Gürcülere ihtiyacı olduğundan dolayı gerek çay atıyorum işte gerek işçi bakımından biz onlara biraz muhtacız. Onların da fabrikaları olmadığından dolayı mesela giyim olsun ev tekstili olsun bizim ev tekstili şu anda Kemalpaşa'yı ayakta tutan konsept bu...*

... yani biz buraya geldikten sonra yani şöyle diyeyim sana burada 500'e yakın mağaza var. Her mağazanın da nereden bakarsan 2-3 tane de çalışanı var ortalama günde 1500 tane eleman geliyor. Bu elemanlar burada yiyorlar burada içiyorlar 500 - 600 tane esnaf burada kiraya ev tutmuş yani Kemalpaşa'yı Kemalpaşa yapan aslında ticaret. Ticaret olmasa atıyorum sana kapı kapansa Kemalpaşa mahalleden daha farksız olur.

G7: *Olmasaydı iyi olmazdı olmasaydı Hopa olmazdı. Örnek vereyim sana Arhavi aramızda 15 kilometre var Arhavi'de 3 tane banka var. Ziraat bankası, Akbank, İş Bankası. Gel Hopa'ya 12 taneye yakın banka var 10 taneye yakın banka var. Sınır ticaretinden dolayı burada bir sürü banka var. Banka demek çalışan demek hep ekonomiye dayanıyor baktığın zaman bence zararı yok faydası var. Daha iyi yapılması lazım anlaşmaların daha iyi olması lazım. Her zaman faydası var zararı yok bu kapının. Kapı olmasaydı saat 6'dan sonra dışarda Allah'ın kulu olmayacaktı ama şimdi bizim sokak buraya bak mesela 9'a kadar açığız müşteri var. Arhavi'ye git saat 7'den sonra açık dükkân bulamazsın. Burada sadece bizim firmalar da değil bir sürü firma da buradan geçiyorlar. Tır parkı var 2 tane oraya gelen adam geliyor buraya tıraş olup gidiyor yani. Bana doğrudan etkisi oluyor hiç yoksa benim 20 tane*

dışarıdan müşterim var firmalarda çalışanlar şoförler var mesela. Bana varsa burada geliyor mesela son yer olduğu için (sınırdan önce) adam yemek yiyor peynir alıyor alışverişini yapıyor. 5 - 100 lira bırakıyor bir tirci 1000 tane tirci gelse 500 bin lira para yapar. Herkese yani adam gidiyor çay ocağına çayını içiyor. Tircilerin hepsi de uğruyor uğramadan gitme şansı yok. Çünkü gümrükleri burada yapılıyor ondan sonra yemek falan ihtiyaçlarını buradan alıyorlar her şeyini buradan alıyorlar. Her türlü faydası var. Hopa'nın Hopa olmasını sağlayan kapıdır başka bir şey değil.

Sınırlar sınır bölgelerinde yaşayan insanların hayatlarını şekillendiren temel dinamiklere sahip olabilir. Sınırın toplumsal hayat üzerinde etkileri sosyal ve kültürel olarak gözlemlenebilir. Sınırlar kritik bir etkileşim alanıdır. Her iki tarafta yaşayan farklı devletlerin vatandaşları sınır bölgelerinde karşılaştıklarında bir etkileşime girerler bu etkileşim sosyolojik anlamda yeni bir durumu ortaya çıkartır. Etkileşim yeni bir kültürel sosyal ortam oluşmasını sağlar. Sosyal alanda değişiklikler başta gündelik yaşam, aile ilişkileri, kadın erkek ilişkileri gibi alanlarda ortaya çıkabilir. Tüm bu değişiklikleri etkileyen ve yönlendiren temel bir dinamik olarak ekonomik etkenler ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla sınırın insanların ekonomik yaşamı açısından önemli etkileri bulunmaktadır. Sınır genel anlamda birçok toplumsal faktörün daha karmaşık bir hal almasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bazı istenmeyen durumlar da ortaya çıkabilmektedir. Örneğin ekonomik ilişkilerin fazlaşması ve çeşitlenmesi insanlar arasındaki çıkar çatışmalarını da artırmakta ve suçlar ortaya çıkabilmektedir. Neticede sınır diğer birçok sosyal faktör üzerinde etkili olduğu gibi suçların ortaya çıkmasında da etkili olmaktadır. Suç olgusu, çalışma kapsamında kuramsal olarak da merkezi bir konuma sahiptir.

Sınırın Ortaya Çıkardığı Suç Olgusu

Çalışma kapsamında ele alınan ve araştırma sahasının özelliklerinden dolayı ortaya çıkan iki suç türü bulunmaktadır. Bunlardan ilki her sınır bölgesinde farklı şekillerde belli bir oranda ortaya çıkan ve araştırma sahasında gündelik hayatın bir parçası haline getirilerek normalleştirilen kaçakçılık suçudur. İkincisi ise insan ticaretidir. Bu suç türü sınırın etkisiyle oluşan eğlence ve fuhuş sektörü açısından konumlandırılarak ele alınmıştır.

Bir Sınır Kenti Olarak Hopa'da Suçlar

Bu çalışmada sadece sınırın ortaya çıkardığı ya da etkilediği suç ve suçlular konu edilmemekte, bunun yanında toplumlararası etkileşimin doğurduğu bazı sosyal koşullar da incelenerek bu koşulların suçlarla ilgisi konu edilmektedir. Bir sınır kenti olarak Hopa'da suçlarla ilgili çeşitli ampirik verilerin ortaya konulması bu noktada çalışmayı destekleyecektir. Öncelikle istatistiki bilgilerin Hopa'daki tüm suç olaylarını kapsamadığını, sayıların Hopa'da polis bölgesine giren sahayla sınırlı olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu durum burada kullanılan verilerin tümüyle eksik olduğu anlamına da gelmemektedir. Bu bilgiler bir sınır kenti olarak Hopa'nın suç potansiyelini ve dinamiklerini belli bir oranda gösterecek ve örneklendirecek kapasitededir.

Hopa İlçe Emniyet Müdürlüğünden alınan istatistiki bilgilerde ilçede son 4 yılda ortalama 900 civarı suçun işlendiği görülmüştür. Kişilere karşı işlenen suçlar ilk sıradadır. İkinci sırada malvarlığına karşı işlenen suçlar yer almaktadır. Takibi gereken olaylar arasında kazalar, kayıp eşya ve şahıs, intihar, intihara teşebbüs, yangın, zehirlenme gibi olaylar bulunmaktadır. Trafik güvenliğini tehlikeye sokmak suçunun ise yapılan

görüşmelerde elde edilen bilgiler doğrultusunda bölgede yoğun tüketilen alkolün etkisiyle gençler tarafından işlendiği görülmüştür. Kentte genel anlamda suç türlerinde bir çeşitlenme söz konusu değildir ve suç türlerindeki oranlar Türkiye ortalaması ile benzerlik göstermektedir. Uyuşturucu ve uyarıcı maddeler suçları ile ilgili anlamlı bir sayı elde edilmemiştir. Kullanmak için uyuşturucu veya uyarıcı madde satın almak, kabul etmek veya bulundurmamak suçundan 2016 yılında 3, 2017 yılında 7, 2019'un ilk 6 ayında ise 3 vaka tespit edilmiştir. Kaçakçılık ile ilgili sayılar ise polis bölgesine yansımamakta daha çok gümrük ve jandarma bölgesine yansımaktadır. Kaçakçılık ile ilgili 2017 yılında 5 vaka ile karşılaşmıştır. Göçmen kaçakçılığında ise son yıllarda bir artış söz konusudur. 2015 yılında 1 olay, 2 şüpheli, 2016 yılında 1 olay, 1 şüpheli, 2017 yılında 4 olay, 11 şüpheli, 2018 yılında 21 olay, 66 şüpheli, 2019 yılının ilk 6 ayında ise 4 olay, 21 şüpheli vakası ortaya çıkmıştır. Ayrıca 2019 yılı içerisinde 150 yabancı uyruklu göçmen kadın fuhuştan dolayı deport edilmiştir. Daha önceki yıllardaki fuhuştan dolayı deport sayıları 2011'de 40, 2012'de 38, 2015'de 8, 2011-2019 arası kalan diğer yıllarda ise 1 ya da 2'dir. Deport edilenlerin büyük bir kısmı Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Azerbaycan ve Gürcistan ülkelerinin vatandaşlarıdır.

İstatistiki bilgiler bölgede özellikle kişilere karşı işlenmiş suç oranlarının yüksek olduğunu göstermektedir. Bu suç türünün fazla olmasının temel sebebi bölgede bulunan eğlence sektörü ve gece hayatıdır. Sahadaki görüşmelerde de elde edilen bilgiler Hopa'daki fuhuşa dayalı eğlence sektörünün diğer asayiş olaylarının ortaya çıkmasında temel bir etken olduğunu göstermektedir. Yine sahadaki görüşmelerde elde edilen veriler ışığında hırsızlık suçlarının bölgeye tarım ve diğer işlerde çalışmak amacıyla gelen Gürcistan vatandaşları tarafından daha yoğun bir şekilde işlendiği bilgisinin elde edilmesini sağlamıştır. Özellikle yaz aylarında hırsızlık olaylarının arttığı, bunun sebebin bu mevsimde bölgeye çay tarımında çalışmak için mevsimlik işçi olarak gelen Gürcistan vatandaşları olduğu görülmüştür. Görüşmelerde Gürcistan vatandaşlarının hırsızlık yaptıktan sonra karşı tarafa kaçtıklarını ve dolayısıyla yakalamanın mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Uyuşturucu suçu konusunda da yine sahadaki görüşme verileri bu suç türünün daha çok Gürcistan vatandaşları tarafından işlendiğini göstermektedir. Örneğin görüşmelerde Gürcistan vatandaşlarının Türkiye'de ilaç olarak kullanılan Suboxone ilacını Türk vatandaşlarından temin ederek uyuşturucu madde olarak kullandıkları ile ilgili bilgiler alınmıştır. Normalde bağımlılık tedavisi kapsamında kullanılan ilaç bölgede bu şekilde bir suç potansiyeli oluşturmuştur. Elbette tüm hırsızlık ve uyuşturucu suçları Gürcistan vatandaşları tarafından işlenmemektedir. Burada ifade edilen fikirler hem adli ve idari makamlarla görüşmeler, hem de Hopa'da yaşayan yerel halkla görüşmeler neticesinde elde edilmiştir. Dolayısıyla bu fikirler toplumsal gerçekliğin sınırlı bir görünümünü yansıtsa bile yerel halkın suçlar üzerinden sınırın diğer tarafındaki insanlara nasıl bir bakış açısıyla yaklaştıklarını ortaya koymaktadır. Bakış açısı bölgedeki suç potansiyelinin büyük bir kısmının Türkiye'ye çeşitli amaçlar için gelen yabancı uyruklu göçmenler tarafından oluşturulduğu yönündedir.

G10: *Şöyle bir sıkıntı var burada Gürcüler geliyorlar buraya çay toplamaya çay işçileri bir de normal çalışmaya. Bazıları bunların hırsızlık falan yapıyorlar. Burada Hopa'da çok oldu bu tür hırsızlık olayları. O bayağı etkiledi hırsızlık olayları arttı...*

...biraz bu uyuşturucu sektörü çok geldi bu hap map olayları biraz gece ortamı çok oldu burada biraz son 1 senedir aşırı oldu biraz da emniyetin dizginlemesi lazım yani biraz makası aştılar biraz daralması lazım denetimin artması lazım o konularda onu da yapıyorlar şimdi yavaş yavaş başladılar o işe yani başıboş bırakmıyorlar son bir aydır.

... olumsuzluk sadece buraya dışardan gelen insanlardan kaynaklanmıyor sonuçta kimse kimseye zorla bir şey vermez Hopa'nın insanı uyuşturucu içecekse Gürcistan'dan bulamasa gidip Ankara'dan bulacak ya da İstanbul'dan ona alışmışsa onu dizginlemezsin fakat burada sıkıntı şu dışarıdan gelenler çok olduğu için yabancı geliyor buraya çok yani hocam kozmopolit bir yer sen daha iyi bilirsin yabancı insanın girdisi çok oluyor burada ondan dolayı burada karışıklık var yoksa normalde kendi insanımız yani Hopa'nın insanı bu işlere çok meraklı değil o uyuşturucu olayına ama şimdiki gençler yavaş yavaş başlamışlar bu işe benim gördüğümü diyorum.

G3: ...dedi ki evdeki bakır kazan tava falan adam tümünü almış götürmüş kim götürdü bizim köylü götürmez onu. Ama onları götüren kimdir bakır para ediyor diye götüren yine onlardır. Yani bizde şimdi eksik olan arızalı olan şeylerimiz çok yani. Denetleme eksikliğinden dolayı. O yüzden gelen adamın ne iş yaptığını nasıl yaptığını neler yaptığını hiç denetlenmiyor. Ama bunun içinde iyisi de var adama istediğin kadar güven eyvallah ama. Bu sonuçta bu kapıdan atladı gitti mi daha o adamı tanıma şansın yok.

Sınır ve suç ilişkisi üzerinden bakıldığında bir sınır kenti olarak Hopa'da suç türlerine ve oranlarına etki eden temel faktörler olarak fuhuşa dayalı eğlence sektörü, Gürcistan vatandaşlarının Türkiye tarafında hırsızlık suçlarına karışması ve uyuşturucu kullanmaları olarak görülmektedir. Elbette bölgenin sınırın etkilemediği kendi içsel dinamikleri de söz konusudur. Örneğin bölgede alkolün çok tüketilmesi ve genç nüfus oranının fazla olması da suç potansiyelini artıran faktörlerdir. Yerel halk suçların ortaya çıkmasında karşılıklı etkileşimin doğurduğu sosyal koşulların etkilerini farklı açılardan ifade etmektedir.

G13: Yani birçoğu şoför baba yok evde anne onun kontrolünde değil çaydı bağı bahçeydi gençler de nerede sokakta. Sokakta ne bulunur..... şimdi öyle değil gençlere bir bakın zaten anne onu kontrol edemiyor zaten evde baba yok. Baba zaten Hopa'da da olsa bir yere de gitse babanın zaten farklı bir dünyası var tenzih ediyorum ama diğerlerini yüzde sekseni böyle yuva aile kavramımız da bitti evlilik yok olsa da çok kolay ayrılıyorlar.

G15: Bak ben Kemalpaşa'ya geldim Kemalpaşa'da en çok üzüldüğüm olay ne diyeyim mi sana. Burada bir içki sıkıntısı var mesela sen şu şekilde bakma ben buraya geldim geleli sayayım sana 12'nin üzerinde genç trafik kazasında vefat etti. Bak 8 senenin üstüne 12 benim bildiğim tanıdığım 12 tane genç trafik kazasında alkollü araç sürmekten kaza etti.

G13: Burada zaten bir şey harcamıyorlar ayda en azından gönderdikleri para 2000 – 3000 dolardır. Çünkü ben kuaför salonundan biliyorum yani bir gecede bir milyondan aşağı giden kadın yok çok affedersin hocam ama buna işte gazinocusu da dâhil taksicisi de dâhil herkes kazanıyor onun için göz yumuyorlar birçok şeye lanet olsun ya. Ama onun bıraktığı 30 lira taksit parası ya işte 300 - 500 o da Rize'den Trabzon'dan diğer yerlerden gelenlerden söğüşledikleri... biz zaten daha iyi geçiniyorduk hocam daha iyiydi hocam sokakta geziyorduk gerçi ben yine rahatım ben sıkıntım yok ama belli saatten sonra sıkıntı yani. İçki mekânları bilmem neler. Eşimin yeğeni geldi de dedi ki yenge dedi ben ömrü hayatımda Avrupa'ya da gittim ama ben böyle bir yer böyle bir rezillik görmedim. Çocuk hani dedi dayı bizi diskoya bilmem neye götür böyle bir rezillik yok dedi bu kadar küçük yerde. Yani ailelerine gönderdikleri parayla en az iki üç aile geçiniyor. Buradan gönderdikleri parayla en az iki üç aile geçiniyor orada. Çocukları var hepsi güzel okullarda okuyor özel okullarda okuyor. Çünkü

ben bayan kuaför olduğum için biliyorum. Ne götürmediler ki Türkiye'den. Ama şimdi sınır kapısı derken sadece ticari anlamda tırlar bilmem neler zaten bunlar olası şeylerdi ama bu mekânlar çok kötü çok ahlakımızı bozdu çok normalleştirdi her şey o anlamda çok rahatsızım.

Sınır bölgeleri diğer bölgelerden daha fazla etkileşimin yaşandığı geçiş bölgeleridir. Dolayısıyla bu bölgelerde daha fazla hareketlilik görülür. Bu hareketlilik sınırın iki tarafı için de farklılıklar ortaya çıkartır. Bu farklılıkların bir kısmı da yasadışı faaliyetler ile ilgili olabilir. Sarp sınırı örneğinde görüldüğü gibi suç potansiyeli ve suç türleri açısından sınırlar ülkenin diğer bölgelerine göre daha duyarlı alanlar olabilmektedir.

Sınırın Bir Gerçekliği Olarak Kaçakçılığın Normalleştirilmesi

Kaçakçılık, farklı türden varlıkların bir ülkeden başka bir ülkeye yasadışı yol ve yöntemler kullanılarak geçirilmesidir. Kaçakçılığın açıklanmasında birçok suç teorisinden faydalanılabilir. Girişimci Teorisi, aykırı fırsatlar teorisi, alt kültür teorisi, anomi ve gerilim teorisi, aykırılıkların birleştirilmesi teorisi, suç fırsatları teorisi, rutin aktiviteler teorisi ve rasyonel tercih teorisi bu teoriler arasında sayılabilir (Kahya 2015: 165-169). Birçok varlık çeşidi kaçakçılığa konu edilebilmektedir. Doku ve organlar, hayvanlar, bitkiler, tarihi eserler, her türlü gıda malzemesi, akaryakıt, silah, uyuşturucu maddeler, sigara vb. birçok varlık kaçakçılık için kullanılmaktadır (Kahya 2015: 160).

Sınır bölgelerinin bir gerçeği olan kaçakçılık, Türkiye'nin farklı coğrafyalarında farklı özellikler ve dinamikler taşımaktadır. Örneğin Türkiye'nin Güneydoğu bölgesinde kaçakçılık terörizmle bir tutulabilecek içerikle algılanmaktadır. Elbette farklı coğrafyalarda toplumsal koşullar o coğrafyanın koşullarına ve oradaki insanların yapısına göre değişecektir. Farklı sınır bölgelerinde kaçakçılık olgusu farklı varlıklar üzerinden yapılabilmektedir. Bu durumun sebebi komşu olunan ülkenin yapısı ve iki taraf arasındaki ilişkilerin farklı boyutlarda olabilmeleridir. Toplumun yapısı kaçakçılık suçlarının oluşumuna etki edebilmektedir. Bir toplumun sosyal, ekonomik ve siyasi yapısı ve bunun yanında bulunduğu coğrafi bölge ve imkânlar kaçakçılık suçunu ortaya çıkarabilmektedir. Kaçakçıları harekete geçiren çoğu zaman elde edeceği kolay kazancın cazibesi iken bazı durumlarda kaçakçının sahip olduğu sosyal ağlar, bulunduğu coğrafi yapının elverişliliği, kaçırılan varlığın taşınabilirliği de bu suçun ortaya çıkmasında etkili olabilmektedir. Genel anlamda kaçakçılık suçlarında bulunulan coğrafi bölgenin özellikleri ön plana çıkmaktadır. Elbette buradaki kasıt sınır bölgelerindeki elverişli şartlardır. Elverişli şartlar suçluların yeni ilişkiler kurmasını, örneğin sınır bölgelerinde karşı ülkeden insanlarla kurulan ilişkiler gibi, farklı bir tür sosyalleşme içine girmelerini sağlayabilmektedir. Karşı ülkenin insanlarıyla kurulan sosyal bağlar önemlidir bunun yanında içinde bulunulan toplumsal koşullar da önemlidir. Kaçakçıların içinde yaşadıkları toplum, gerçekleştirdikleri eylemin meşru görülmesine ve normalleştirilmesine katkı sağlayabilmektedir. Gerçekleştirilen eylem suç kapsamından çıkıp gündelik hayatın bir parçası haline gelebilmektedir. Yerel halkın kaçakçılık olgusuyla ilgili bakış açısı bu kapsamda yasadışı bir faaliyetin gündelik hayatın bir parçası haline gelerek normalleştirilmesi ile ilgilidir.

G19: *Evin etrafı her yer kilitlidir benimki. Baktım ki çaylıkta biri geziyor acep ne yapıyor merak ettim. Çayın içinde büyük poşetle bir şey getirmiş koymuşlar saklamışlar kaçak bir şey. Benim köpeğim vardı burada kimse gelince afkursorun meğer uzaktan kokusunu almış afkurmuş. Bir kişi daha geldi ben de bakıyorum orada girdiler iki kişi çayın arasına koymuşlar büyük büyük poşetlerle getirdiler sonra bir cip geldi koydular ona götürdüler.*

G3: *Bir bidon mazotta benim arkadaşı aldılar sekiz ay mahkemeye*

çıkmadan yattı bak kapıda yakalandı sekiz ay mahkemeye çıkmadı. Doğuda da ben kamyonculuk yapıyorum yıllardır geziyorum adam bidonları dizmiş tamam mı üstüne sigaraları da dizmiş kaçak mazot kaçak sigara bulunur. Haydi, hayırlı tıraşlar. Yani sen şimdi adamın kendi arabasında duran bir bidon mazot için aldın altı ay mahkemeye çıkarmadın öbür taraftan da düzmüş adam bidonları kaçak mazot bulunur kaçak sigara bulunur ya böyle bir dünya yok ki. Yani bu kaçaksa herkese kaçak bana da kaçak sana da kaçak.

G8: *Yok bence ne olur günlük kaçakçılık falan o bölgeye ait bir şey oraya ait bir şey ama Hopa'yı etkileyecek bir suç yani kapandığında ya da olup olmaması suçu artırıp artırmaması çok bence değişecek bir faktör olarak görmüyorum. Kaçakçılık mesela o tamamen bizim paramızın değer kaybettiği zaman bitmiştir olay. Bu saatten sonra da düzelmediği sürece olacağını sanmıyorum. Atıyorum bizim yakıtımız onlardan daha ucuz şu an, bizim sigaramız daha ucuz onun için kaçakçılık gibi bir durum olacağını düşünmüyorum. Ama bu değişebilir buradan oraya doğru olmaya başlayabilir ve bu gümrük olduğu sürece bütün gümrüklerde olduğu gibi bunun önüne biraz zor geçilir.*

Kaçakçılık olgusu farklı bir bakış açısıyla ahlaki ekonomi kavramı çerçevesinde de değerlendirilebilir. Ahlaki ekonomi, Sovyetlerin dağılmasından sonra sosyalist piyasadan kapitalist piyasaya geçiş aşamasında ortaya çıkan kayıtdışı sektörü ve ulusötesi piyasaya kaçakçılık ile direnen yerel ekonomileri anlatmak için kullanılmaktadır. Kavram sınırda yaşayan insanların formel piyasanın çizdiği çerçeve dışına nasıl çıktıklarını ve bu piyasa yapısına nasıl direndiklerini ifade etmektedir. Bu direniş geliştirilen yasadışı ekonomik stratejilerin farklı ahlaki değerlere dayanması durumunu ortaya çıkarmıştır (Şenoğuz 2014: 111). Kaçakçılık nasıl algılanmaktadır? Nasıl meşru bir hale getirilmektedir? Hangi ahlaki referanslarla desteklenmektedir? Devletin sınır bölgelerinde yasal düzenlemelerle kayıt altına alamadığı yerel geçim pratikleri söz konusudur. Bu pratikler ahlaki ekonomi kapsamında ele alınabilir.

Kaçakçılık her sınır bölgesinde farklılaşmaktadır. Bir taraftan sınır bölgesinin kendine has özellikleri bir taraftan ise bölgede yaşayan topluluğun özellikleri, kaçakçılığın içeriğini ve potansiyelini belirlemekte, aynı zamanda anlamlandırılma şeklini de değiştirmektedir. İki ülke arasındaki ekonomik ve sosyal farklılaşmaların temel dinamik olduğu kaçakçılık olgusunda ülkeler arasındaki yasal düzenlemelerdeki farklılıklar da önemli bir rol oynamaktadır. Netice olarak sınır ve suç ilişkisine kaçakçılık penceresinden bakıldığında, bakış açısının temelinde kaçakçılığın ortaya çıkışıyla ilgili toplumsal etkenler ve süreçler ve bunun yanında sınır bölgelerinde yaşayan insanların kaçakçılığı anlamlandırma biçimleri oturmaktadır.

İnsan Ticaretinin Görünmeyen Yüzü: Fuhuş ve Eğlence Sektörü

Sınır ve suç ilişkisinin önemli görülen ikinci ayağı ise insan ticareti ile ilgilidir. Bir insanın kandırılarak ya da zor kullanılarak çalıştırılması ve üzerinden haksız kazanç elde edilmesi bireylere karşı işlenmiş en ağır suçlardan birisidir ve ciddi bir insan hakları ihlalidir. Genelde bir ülkeden başka ülkelere bir şekilde göç etmeye çalışan kişilerin göç duraklarının birisinde ya da göç ettikleri yerde haklarının gasp edilerek zorla çalıştırılması şeklinde anlaşılabilir. İnsan ticaretine en çok maruz kalan kişiler ise yasa dışı fuhuş sektörü üzerinden kadınlar olmaktadır. Göç burada temel referans noktalarından birisi olarak belirmektedir. Dolayısıyla insan ticaretini göç olgusu ile de beraber düşünmek gerekecektir. Göç olgusu ile düşünüldüğünde Türkiye gibi geçiş yollarının üstünde ve Avrupa'ya açılan kapı pozisyonundaki bir ülke, insan ticareti olaylarının sık yaşandığı bir

coğrafya haline gelmektedir. Türkiye'nin birçok bölgesinde yabancı kadınların fuhuş yapmaları amacıyla kandırılmaları ve çalıştırılmaları durumu gözlenmektedir. İlk bakışta fuhuş amacıyla Türkiye'de bulunan kadınların tümü insan ticareti kapsamında değerlendirilmeyebilir. Kadınların kendi istekleri ile Türkiye'ye fuhuş yapmak amacıyla geldikleri ve kazançlarını kendi istekleri doğrultusunda harcadıkları değerlendirmesi yapılabilir. Fakat geniş bir sosyal perspektiften bakıldığında durumun böyle olmadığı ve kadınların çalışmalarından haksız kazanç elde eden kişilerin bulunduğu görülecektir.

Birleşmiş milletler organize suçla mücadele sözleşmesi insan ticaretini tanımlamaktadır. Zorlama, zorla kabul ettirme, kaçırma, sahtekârlık, aldatma, gücün veya bir pozisyonun kötüye kullanılması, tehdit gibi yollarla kişilerin çalıştırılması, bir yerden bir yere aktarılması, bir yerde barındırılması, cinsel sömürü, organlarının çalınması ya da köleliğe benzer uygulamaların gerçekleştirilmesi insan ticareti kapsamına girmektedir. Ayrıca dünya çapında insan ticareti ile ilgili önemli kararlar Birleşmiş Milletler tarafından 2000 yılında İtalya'nın Palermo kentinde "*Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons Especially Women and Children, Supplementing the United Nations Convention Against Transnational Organized Crime*" (Uluslar Arası Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesini Tamamlayan Özellikle Kadın ve Çocuklarda İnsan Ticaretini Önleme, Bastırma ve Cezalandırma Protokolü) kapsamında alınmıştır. Türkiye ise 2003 yılında *Sınırşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun* ile birlikte alınan kararları kabul etmiştir.

İnsan ticareti kavramı göçmen kaçakçılığı kavramıyla karıştırılabilmektedir. Göçmen ya da insan kaçakçılığı rızaya dayanmaktadır fakat insan ticaretinde rıza değil zorlama mevcuttur. Ayrıca göçmen kaçakçılığında kaçakçı ile göçmen arasındaki ilişki geçicidir ve hedef ülkeye varılınca sona erer fakat insan ticaretinde kaçakçı kazanç elde etmek için mağdurla ilişkisini koparmaz.

Birleşmiş milletlerin 2018 yılında yayınladığı küresel rapora göre dünya çapında insan ticaretine maruz kalanların %49'unu kadınlar, %21'ini erkekler, %23'ünü kız çocuklar ve %7'sini ise erkek çocuklar oluşturmaktadır (United Nations 2018: 10). İnsan ticareti birçok sömürücü amaçla yapılmaktadır; zorla çalıştırma, çocukların savaşta asker olarak kullanılması, dilendirmeye zorlama, cinsel sömürü, evlendirmeye zorlama, çocukların satılması ve organların çalınması bunlara örnek olarak verilebilir. Birleşmiş milletler raporu Doğu Avrupa ve Orta Asya'dan Batı ve Güney Avrupa'ya daha sınırlı bir akış olduğunu, köken olarak bu ülkelerden olan mağdurların birçoğunun Türkiye'de tespit edildiğini ortaya koymaktadır. 2016 yılındaki rapora göre Türkiye'de tespit edilen insan ticareti mağdurlarının %86'sı Doğu Avrupa ve Orta Asya vatandaşlarıdır (United Nations 2016: 76). 2018 raporuna göre Doğu Avrupa ve Orta Asya vatandaşları Batı ve Güney Avrupa'da daha çok tespit edilmeye başlanmış fakat halen vakaların birçoğu Türkiye'den rapor edilmiştir (United Nations 2018: 55). Bu istatistiki bilgi de Türkiye'de cinsel sömürü amacıyla insan ticaretine maruz kalan kadınların durumunu ortaya koymaktadır. Bu istatistikler aynı zamanda bu çalışmanın da konu edindiği Sarp sınır kapısının etkisi altındaki bir sınır kenti olan Hopa'daki eğlence ve fuhuş sektörünün de bir göstergesi durumundadır.

Türkiye'de bulunan insan ticareti mağduru kadınların birçoğu temizlik ve bakıcılık vaatleri ile kandırılarak genellikle borçlandırılarak ya da tehdit edilerek fuhuşa zorlanmaktadır. İnsan ticareti suçu kapsamında ortaya çıkan vakaların gerçeği yansıtıp

yansıtmadığı ile ilgili bir eleştiri yapılabilir. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 2016 Türkiye Göç Raporunda 2005 – 2016 yılları arasındaki verilere bakıldığında ilk 10 il arasında büyük şehirlerin yanında Artvin'in de olması bu çalışma açısından önemli bir veridir. Artvin'in nüfusu diğer illerle karşılaştırıldığında çok düşük olmasına rağmen insan ticareti mağduru kişilerin sayısı fazladır. Bu durumun sebebi Artvin'in sınır bölgesinde yer almasıdır. İnsan ticareti mağduru olan kişilerin ise fuhuş sektöründe çalışan yabancı göçmen kadınlar olduğu ortadadır. Yine bu durum Hopa'daki eğlence sektörünün de bir yansımasıdır. Hopa'daki eğlence sektörünü insan ticareti bağlamında ele almak gerekmektedir. Yerel halkın bakış açısı sınırın etkisiyle oluşan eğlence sektörünün özellikle aileler ve gençler üzerinde olumsuz etkiler oluşturduğu ile yönündedir.

G10: ... söylemesi de abes kaçıyor biraz fuhuş sektörü olduğu için bazı ailelerin şeyleri bozuldu yani dengeleri bozuldu karı koca arasında sıkıntı oldu ondan biraz sıkıntı var yoksa başka bir sıkıntı yok.

G11: İlk açıldığı günden bu yana, bizim dönemimizde Hopa'mız çok temizdi kötü olaylar olmazdı esrar eroin arttı, eşler eşlerini aldatmaya başladı. Bir sürü olumsuzlukları oldu. ...hayat kadınları çok oldu. Hopa'mız küçük yer kaldırmıyor, insanların yuvaları bozuldu küçük bir şey yapsan duyuldu.

G1: ... gece hayatı eğer varsa kumar hayatı yoğunlaşma çünkü orada serbest ve bizim millet yenilikçi şeylere meraklı. Hani kumarhaneymiş bir gideyim oynayayım ne olacak ki işte 100 lira vereyim 200 lira vereyim sonra 500-1 milyara çıkıyor otomatikman. Eee ailesi etkilenir adam evine götüreceği parayı oraya yıkıyor. Bu sefer orada 3-5 kuruş alıyor bir nabız veriyorlar zaten. Eee o parayı bu sefer orada yiyor. Yedimiydi o ortama alışıyor. Yani her şey silsile yoluyladır. Bizim insanlar buranın insanları alışkandır herkesi kendi gibi bilirler hemen de yapışır. Bir şeye alıştı mı da bırakması zordur. İster istemez etkiliyor tabii gece hayatı bilmem ne gümrüğün açık olması etkiler.

G15: Biz sınır bölgesinden hangi sınırdan olursa olsun gelen insanları bizden olmadığı için veyahut da açık saçık oldukları için gelen şöyle diyeyim sana bayanları hep kötü yola düşmüş veyahut da parayla bu işi yapabilecek insanlar tamam mı hep bu şekilde atıyorum sana bizden daha düşük gördüğümüz için onların bize görüş açıları farklı. Ben şimdi sana şöyle diyeyim bir Gürcü bayan olarak sor bana deki Türk insanları nasıl ben sana söyleyeyim. Türk insanları bizi orospu olarak görüyorlar bu bir ikincisi bizi çanta olarak görüyorlar kaba davranıyorlar insan olarak görmüyorlar tamam mı bu. Gürcü bayana bunu sor sana atıyorum sana korkmayan bir Gürcü bayanın diyeceği kelime bu. Çünkü bu biz insanlara iyi bir izlenim vermedik abi. Niye vermedik nasıl diyeyim sana biz insanlara her şeyi parayla alabiliriz tamam mı sizin zaten durumunuz yok sen böyle düşündüğün zaman karşıdaki insanı o insanın senin için iyi bir şey düşünme şansı var mı?

İnsan ticareti ile ilgili Türkiye gerçeğini daha iyi yorumlayabilmek için 1990'lı yıllara göz atılması gerekmektedir. 1991 yılında Sovyetlerin dağılması ile birlikte bağımsızlıklarını kazanan ülkelerin ekonomileri alt üst oldu. Bunun sonucunda ise ülkelerinde istihdam fırsatı bulamayan kadınlar Türkiye'ye akın etmeye başladı. Bu durum ise Türkiye'de yeni bir seks işçiliği deneyimini ortaya çıkardı. Diğer ülkeler gibi Türkiye'de de insan ticaretine bakıldığında mağdur durumundaki kişilerin düşük ekonomik düzeye sahip ülkelerin vatandaşları oldukları, daha iyi standartlara sahip olabilmek için ekonomik olarak daha iyi gördükleri ülkelere iş bulmak amacıyla göç etmeye çalıştıkları

görülmektedir. Zor durumda olan kadınlar çeşitli vaatlerle, farklı şekillerde kandırılarak diğer ülkelere götürülmekte ve bu ülkelerde fuhuş sektöründe çalıştırılmaktadır. Bir taraftan en temel ihtiyaçlarını elde etmek için gelir elde etmek amacıyla olan insanlar, diğer tarafta ise gelirini zevk ve eğlenceye harcamak isteyen insanlar (Akgün 2016: 159).

Daha öncede belirtildiği gibi eğlence sektöründe çalışmak için Türkiye'ye gelen kadınların kendi istek ve iradeleriyle bu işi yaptıkları düşünülebilir. Fakat bu durum bir yanılsamadan ibarettir. Bu durum daha karmaşık bir sosyolojik değerlendirmeyi gerektirmektedir. Bunun yanında daha önce de bahsedilen Birleşmiş Milletlerin yayınladığı protokolde de belirtildiği gibi insan ticaretinde mağdurun istismara razı olup olmaması durumu değiştirmeyecektir. Hopa'da eğlence sektöründe fuhuş amaçlı bulunan Doğu Avrupa ve Orta Asya'dan gelen yabancı göçmen kadınlar insan ticareti kapsamında değerlendirilmelidir.

Sonuç

Sınır bölgeleri, bir ülkenin konumu ve sınırın coğrafi şartları nedeniyle suç faaliyetlerini kolaylaştırabilir ya da farklılaştırabilir. Ayrıca iki ülke arasında yasalar ve kanun uygulamalarındaki farklılıklar, ceza hukuku ve ceza adaleti uygulamalarındaki uyum eksikliği, toplumsal, örgütsel ve kültürel farklılıklar da sınır bölgelerinin suçlara duyarlılığını artıracak faktörlerdir. Neticede sınır iki devlet arasında temasın kurulduğu yerdir. İki taraf arasında insanların akışını kontrol eden ve sınır ötesi ticareti belirleyen bir yapıdır. Devletlerin yasal düzenlemelerinin farklılıklarından dolayı sınırların savunmasız yerler olduğu düşünülebilir. Ayrıca ülkeler arasındaki ekonomik eşitsizlikler de çeşitli marjinal grupları sınır ötesi yasadışı bazı faaliyetler konusunda teşvik edebilir. Bu şekilde sınır bölgesi yasadışı gruplar için bir pazar bölgesi haline gelebilmektedir. Sınırlar geçirgen bölgelerdir özellikle iki taraftaki insanların temasını ve ekonomik kaynakların değişimini kolaylaştıran geçiş yerleridir. Bu nedenle sınır bölgelerinde diğer bölgelere nazaran daha fazla mal ve insan dolaşımına tanık olunur. Sınırlar suçlulara ülkenin diğer bölgelerinde bulunmayan bir imkân olarak diğer ülkelerin yargı bölgelerine hızlı bir kaçış sunabilirler. Ayrıca yerel, sınır ötesi ve sınır aşan organize suçlar için de uygun bir ortam oluşturabilirler.

Ulus devletin çizmiş olduğu sınırlar her geçen gün biraz daha netleşmiş olmasına rağmen, küreselleşmeyle birlikte sınırlar daha geçirgen bir hal almaktadır. Günümüzde sınırlar suçların kontrolü için vazgeçilmez gibi görülüyor. Türkiye gibi bir coğrafyada sınır ihlalleri sadece ekonomik bir çerçeve içinde kalmamakta, uluslararası ölçekte mülteci ve sığınmacı trafiğine de zemin olarak dünyanın diğer tüm devletlerini ilgilendirecek küresel sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Sınırlar ve suç ilişkisinin yerel ölçekte anlaşılacağı bir örnek olarak Sarp sınır kapısı dâhilinde yapılan bu çalışmada saha araştırmasında elde edilen bulgular başlıklar halinde sunulmuştur. Bu şekilde betimsel analiz yapılması amaçlanmıştır. Başlıklar kategoriler olarak da değerlendirilebilir. Bu tür bir analizde bulgular, kategoriler halinde ve kategorilerin birbirleriyle olan ilişkileri ortaya konularak sunulur ve okuyucuya genel bir tablo sunulmaya çalışılır. Bu kapsamda bulgular iki ana kategori altında değerlendirilmiştir. Bunlardan ilki sınırın toplumsal yaşam, gündelik hayat ve ekonomik ilişkileri nasıl dönüştürdüğü ile ilgilidir. Bu kısımda öncelikle insanların sınırı nasıl deneyimledikleri ve sınır kapısı ile kurdukları ilişkiler, sınırın tarihsel arka planı ile beraber ortaya konulmuştur. Sonrasında sınırın kent hayatı üzerindeki etkileri anlaşılacak istenmiş ve sınırın farklılaştırdığı kentleşme deneyimi Hopa özelinde görülmeye çalışılmıştır. Bu kısımda son olarak sınırın etkilediği temel bir toplumsal dinamik olarak

sınırın ekonomik etkileri ele alınmıştır. İkinci kategori sınırın etkisiyle ortaya çıkan suç olgusu ile ilgilidir. Bu kısımda ise araştırma sahasının özelliklerinden dolayı ortaya çıkan iki suç tipi bulunmaktadır. İlki her sınır bölgesinde farklı şekillerde belli bir oranda gerçekleşen ve araştırma sahasında gündelik hayatın bir parçası haline getirilerek normalleştirilen kaçakçılık suçudur. İkinci olarak ise sınırın etkisiyle oluşan eğlence ve fuhuş sektörünün yerel durum üzerinden insan ticareti suçuyla ilişkilendirmesi yapılmıştır.

Sınırın ekonomik etkileri, sınırda yaşayan insanların yaşantılarında belirgin farklılaşmalar ortaya çıkarmaktadır. Sınırın her iki tarafındaki insanlar için bir karşılaşma söz konusudur ve bu karşılaşma ve oluşan etkileşim daha çok ekonomik bir içeriktedir. Etkileşim gündelik yaşamda, aile ve kadın-erkek ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hayatta ülkenin geri kalanından farklı deneyimleri üretmektedir ve bu farklılaşmanın temel dinamiği ise sınırın sebep olduğu ekonomik farklılaşmadır. Sınırın açıldığı ilk dönem büyük fırsatlar dönemidir. Bu dönemde yasal ya da kaçakçılık gibi yasal olmayan yollardan büyük sermaye birikimi yapanlar olmuştur. Sonrasında sınır üzerinden sermaye birikimi yapanların bir kısmı bölgenin zenginleri arasına da katılmıştır. Fakat bazıları ise elde ettiği sermayeyi elinde tutamamıştır. Yerel halk sınır kapısının bölgeyi dönüştürdüğünü ve farklı açılardan geliştirdiğini düşünmektedir. Sınırın ekonomik yapı üzerine dolaylı etkileri de söz konusudur. Örneğin Hopa'da eğlence sektörünün etkisi ve sınır geçişlerinin oluşturduğu yoğunluk ve hareketlilik, farklı alanlardaki alt sektörleri de etkileyerek ekonomik etkide bulunmuştur. Örneğin eğlence sektöründe çalışan birçok kişi bulunmaktadır, 26 olan otel sayısı Doğu Karadeniz'de olan bir ilçe için oldukça fazladır, yabancı göçmen kadınlardan dolayı kuaför sayıları artmıştır, taksi sayıları da artmıştır. Eğlence sektörü aynı zamanda aile yapısına da etki etmektedir. Bazı erkekler göçmen kadınlarla ikili bir hayat yaşamaktadır. Batum'daki kumar sektörü de bölge halkını ekonomik olarak yıpratmaktadır. Eğlence sektörü sosyal hayatı da dönüştürmektedir.

Bölgedeki ekonomik yapıyı belirleyen içsel dinamikler ise çay tarımına dayanmaktadır. Çay tarımı ise sınırın etkisi altındadır. Gürcistan'dan çay tarımında çalışmak için gelen işçiler çay tarımından elde edilen gelirin bir kısmının yurtdışına çıkmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bölgenin ekonomik dinamiklerinin bir yönüyle çay tarımı üzerinden sınıra bağlandığını ifade etmek mümkündür. Bölge halkı bir taraftan Gürcü işçilerin aldıkları günlük ücretlerin fazla olmasından ve kazançlarından bir kısmının yurtdışına çıkışından rahatsızlık duymakta bir taraftan ise Gürcistan vatandaşlarının sunduğu ucuz iş gücünün cazibesine kapılmaktadır. Gürcü vatandaşlarının aldıkları günlük ücretlerde bir standart bulunmamaktadır. Bu durum bölge halkı arasında bir çatışmanın da kaynağıdır. Bazı vatandaşlar daha çok para teklif ederek günlük ücretleri yükseltebilmekte diğer vatandaşlar da bu duruma tepki göstermektedirler. Bunun yanında Gürcüler kontrolsüz bir şekilde herhangi bir kayıt olmadan çalıştırılmaktadır. Bölge halkının bu konuyla ilgili yasal düzenlemeler hakkında bilgisi olmadığı anlaşılmaktadır. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının Yabancı Uyruklu Mevsimlik İşçiler Sistemi kapsamında çay tarımında çalışacak olan Gürcistan vatandaşlarına çalışma izni muafiyeti hakkı tanınmaktadır.

Çay tarımı bölgede refahın ve gelirin ana kaynaklarından birisi olarak görünmektedir. Bunun yanında sınırın sağladığı ekonomik kapasite artışı gibi faktörler de bölgede genel anlamda bir zenginlik oluşturmuştur. Bu zenginlik bölge halkı tarafından kolay para olarak algılanmaktadır. Çay tarımında Gürcülerin çalıştırılması ve mülk sahibi vatandaşların sınırın sağladığı ticaret hacmi sayesinde iyi gelirler elde etmesi sonucunda ortaya çıkan hareketlilik, bölge halkının çok çalışmadan ve emek sarf etmesine gerek

kalmadan konforlu ve rahat bir hayat sürdürmesini sağlamaktadır. Yerel halk bu durumu kolay yoldan para kazanma olarak anlamlandırmaktadır. Kolay para kavramsallaştırmasının diğer bir ifadesi ise Kemalpaşa'daki hazır giyim ve tekstil mağazaları üzerinden okunabilir. Bu mağazaların neredeyse tümü kent dışından gelen çoğunlukla Rize ve Trabzon'dan kişilerce işletilmektedir. Burada mülk sahibi olan halk sorumluluk ve risk alarak ticaret yapmak yerine daha kolay bir yolu seçerek mülklerini kiraya vermeyi tercih etmiştir.

Sınırın Gürcistan vatandaşlarına sunmuş olduğu başka bir olanak karşı tarafta daha ucuz olan içki, sigara gibi ürünlerin Türkiye tarafına geçirilerek satılmasıdır. Bu tür küçük çaplı mal hareketlerinden birçok Gürcistan vatandaşı faydalanmaktadır. Karınca nakliyat yapan Gürcüler sürekli olarak sınırın iki tarafında mekik dokumaktadır. Sürekli giriş çıkış yapan kişiler aynı zamanda Sarp sınır kapısının giriş çıkış sayıları ile ilgili istatistiki bilgilerde de bir yanılığa sebep olmaktadır. Günöbirlikçi olarak kabul edilen aynı gün içerisinde sınırın iki tarafında bulunan kişiler arasında karınca nakliyat yapanlara ek olarak, Kemalpaşa'da hazır giyim ve tekstil mağazalarında çalışan tezgâhtarlar, çay tarımında çalışan kişiler, temizlik, bakım gibi işlerde çalışan kişiler dâhil edilebilir. Bu kişilerin sayısının kamu kurumlarından alınan bilgilere göre ortalama olarak 3000 kişi olduğu tahmin edilmektedir.

İnsanların sınırda yaşama deneyimi dönemsel olarak farklılıklar göstermiştir. Sınırın çizildiği ilk dönemde karşı tarafta kalan akrabalar ve tanıdıklar söz konusudur. Ulus devletin çizdiği sınırları bu dönemde insanların anlamlandırması güçtür. Sonrasında esnek sınır politikaları doğrultusunda açılan sınır kapısı ilk andan başlamak üzere büyük bir talep görmüş ve yoğun bir etkileşim ortaya çıkmıştır. Bu etkileşimde Gürcistan tarafı daha talepkârdır. Sınır kapısının ilk açıldığı yıllar büyük bir karmaşa söz konusudur. Rus pazarları, bavul ticareti gibi iki taraf için de yeni imkânların ve etkileşim alanlarının ortaya çıkması sınır kapısına yakın bölgede bir karmaşa ortaya çıkarmıştır. Bu karmaşanın sebebi nispeten Türkiye'ye göre yoksul bir ülke olan ve Sovyetlerden sonra toparlanma sürecinde olan Gürcistan vatandaşlarının bir anda yeni fırsatları bulması ve bir anlamda Türkiye'yi bir kurtuluş kapısı olarak görmesidir. İlk dönemde karşı taraftan ne bulurlarsa getiren karşı tarafın insanları ellerinde satacak bir şey kalmayınca açılan Rus pazarları da kapanmıştır. Sonrasında Kemalpaşa'da hazır giyim ve tekstil ürünlerine dayanan yeni bir ticari alan oluşmuştur. Kemalpaşa'da bulunan yaklaşık 500 civarındaki mağaza bu ticari kapasiteyi ortaya koymaktadır. Sonrasında Gürcüler Türkiye'de çay ve fındık tarımında çalışmaya başlamıştır.

Sınırın etkisini bölgedeki turizm kapasitesinin artışı üzerinden görmek de mümkündür. Doğu Karadeniz son 20 yılda Türkiye'de Akdeniz ve Ege karşısında alternatif turizm rotalarından birisi haline gelmiştir. Bölgedeki yaylalar ve kendine özgü doğal zenginlikler bir alternatif oluşturmaktadır. Türkiye'den ekonomik ve mesafe olarak en kolay gidilebilecek yabancı bir ülke olarak Gürcistan, yerli turistler için cezbedici olmaktadır. Hem yurtdışı hem de Doğu Karadeniz deneyimi yaşamak isteyen yerli turistler için de Hopa ilçesi ya geçiş noktalarından birisi ya da durak noktalarından birisi haline gelmiştir. Genelde yurtiçinden turlarla gelen yerli turistler Gürcistan'a geçmeden ya da geçtikten sonra Doğu Karadeniz'i dolaşmak için bir gün konaklama yapabilmektedir. Son 5 yıldır da turizm açısından büyük bir talep artışı söz konusudur. Bölge halkı konaklama olanaklarının yetersiz olduğunu yeni imkânlar sağlanması gerektiğini düşünmektedir. Dönemsel olarak tüm bu farklılaşmalar bu bölgede yaşayan insanların sosyal hayatlarında, gündelik yaşamlarında ve deneyimlerinde birçok farklılık oluşturmuştur.

Bir sınır kenti olarak Hopa büyük dönüşümler yaşamıştır. Farklı sosyal ve kültürel grupların karşılaştığı ve farklı bir kentleşme deneyiminin yaşandığı bir yer haline gelmiştir. Sınırın açılması kentleşme sürecini farklılaştırmıştır. Önemli bir farklılaşma kentin ticari kapasitesinde ortaya çıkmıştır fakat daha önemli görülen bir farklılaşma kapının açılması ile birlikte Hopa'da eğlence sektörünün oluşmasıdır. Yabancı göçmen kadınların fuhuş amaçlı bulunmasıyla şekillenen eğlence sektörü Hopa'daki ekonomik yapıyı ve sosyal hayatı şekillendirmeye başlamıştır. Yerel halk eğlence sektörünün Hopa'nın sosyal ve kültürel yaşamında olumsuzluklara sebep olduğunu düşünmektedir.

Hopa'da suç türlerine ve oranlarına etki eden temel faktörlerin sınır deneyimiyle ilgili ortaya çıktığı ifade edilebilir. Fuhuşa dayalı eğlence sektörünü insan ticareti bağlamında değerlendirmek gerekmektedir. Ayrıca bu sektör bölgede genel bir asayiş problemine neden olmakta, kişiler arası çıkar çatışmalarına neden olmakta ve dolayısıyla kişilere karşı suç oranlarında da artışa sebep olmaktadır. Kolluk kuvvetlerinden alınan bilgiler de Hopa'da ortaya çıkan asayiş olaylarının temel sebebinin eğlence ve fuhuş sektörünün sebep olduğu karmaşa ve bu karmaşadan kaynaklanan kişiler arası çatışmalar olduğunu doğrulamaktadır. Gürcistan vatandaşlarının, Türkiye tarafında çay tarımı, gündelik işler gibi sebeplerle bulunmaları sırasında hırsızlık, uyuşturucu kullanımı gibi çeşitli suç olaylarına karışması da sınır bölgesindeki suçların dinamikleri arasındadır. Yerel halk Gürcistan vatandaşları ile ilgili suç potansiyeli açısından olumsuz bir görüşe sahiptir. Yine de ucuz iş gücünün cazibesi bu olumsuzlukların göz ardı edilmesini sağlamaktadır. Kaçakçılık her sınır bölgesinin kaderi durumundadır. Öncesinde karşı tarafta akaryakıt, sigara ve alkol gibi ürünler daha ucuzken son dönemde kur farkından dolayı fiyatlar Türkiye'ye yakın bir düzeye gelmiştir. Dolayısıyla küçük çaplı kaçakçılık olarak kabul edilebilecek bu tarz ürünlerin sınırın diğer tarafından getirilmesi durumu da azalmıştır.

Genel anlamda Sarp sınırı bölgeyi birçok açıdan etkilemektedir. Bu etkilerin birçoğu sınırın şekillendirdiği ve farklılaştırdığı sosyo-ekonomik yapı üzerinden görülebilir. Sınırın etkisiyle suç potansiyeli ve dinamikleri açısından yerel bir farklılaşma ortaya çıkmaktadır. Bu farklılaşmada diğer toplumsal etkilerin yanında sınırın önemli bir rolü bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKGÜN, E. (2016). "Modern Kölelik İnsan Ticareti ve Rakamlarla Türkiye Gerçeği". *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*. XXII/1: 157-182.
- AKYÜZ, L. (2013). *Sınır Bölgelerinde Yaşamın Etnik ve Toplumsal Cinsiyet Dinamikleri: Hopa-Türkiye Örneği*. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- AKYÜZ, L. (2014). "Liminal Alanlar Olarak Sınırlar: Türkiye-Gürcistan Sınırında Ekonomik Yaşam ve Etnik Kimliklerin Sınır Deneyimleri". *Toplum ve Bilim*. 131: 84-103.
- ASLAN, H. (2018). *Uluslararası Mevsimlik Tarım Göçü: Artvin Örneği*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- ASLAN, R. (2014). *Türkiye-Gürcistan Ekonomik ve Siyasi İlişkiler Kapsamında Sarp Sınır Kapısının Analizi*. Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- AYHAN, İ. - K. M. ÇUBUKÇU (2007). "Suç ve Kent İlişkisine Ampirik Bakış: Literatür Taraması". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 5: 30-55.

- BAY, A. (2017). "Osmanlı Gümrüğünde Bir Geçiş Belgesi: Pasavan veya Geçit Tezkeresi". *Kebikeç*. XXI/43: 325-356.
- CRESWELL, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. (çev. M. Bütün-S. Demir). Ankara: Siyasal.
- DERDİMAN, R. C. (2010). "Kentleşmenin Suça Etkisi ve Kentlilerin Suçla Mücadelesinin Sosyal ve Hukuki Boyutları". *Çağdaş Yerel Yönetimler*. XIX/3: 49-73.
- DONNAN, H. – T. M. WILSON (1999). *Borders Frontiers of Identity, Nation and State*. New York: Berg.
- ENGİN, F. (2017). "Doğu Karadeniz'de Çay Tarımında Çalışan Gürcü İşçilerin Çalışma Koşulları Üzerine Gözlemler". *Fiscaoeconomia*. I/3: 1-13.
- GÖKULU, G. (2010). "Kent Güvenliği Kentleşme ve Suç İlişkisi". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. XXIV/1: 209-226.
- HARVEY, D. (2013). *Sosyal Adalet ve Şehir*. (çev. M. Morali). İstanbul: Metis.
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü* (2016). Türkiye Göç Raporu.
- KAHYA, Y. (2015). "Suç Teorileri Işığında Türkiye'de Kaçakçılık Olgusu: Toplumsal Nedenleri, Boyutları ve Algısı". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. XV/3: 159-178.
- KARASU, M. A. (2008). "Türkiye'de Kentleşme Dinamiklerinin Suça Etkisi". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. LVII/4: 255-281.
- KIZMAZ, Z. (2013). "Modernleşme ve Suç: Kuramsal Açından Bir Bakış". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. XXIII/1: 229-240.
- KODAY, Z. (1994). "Sınır Ticaretimiz Bakımından Sarp Sınır Kapısının Önemi". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. I/1: 123-134.
- KODAY, Z. (1995). *Hopa İlçesinin Coğrafyası*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- LEFEBVRE, H. (2014). *Mekanın Üretimi*. (çev. I. Ergüden). İstanbul: Sel.
- METİN, O. – Ö. KOYUNCU (2013). "Sarp Sınır Kapısının Hopa'da Yaşayan Ailelere Etkileri". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. XV/1: 1-29.
- NEUMAN, W. L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*. (çev. S. Özge). Ankara: Yayınodası.
- ÖZBEY, K. (2017). "Bir Sosyolojik Olgu Olarak Sınır: Türkiye-Gürcistan Sınırı Örneği". *The Journal of Academic Social Science Studies*. 59: 375-395.
- ÖZBEY, K. (2018a). "Karşılaştırmalı Tarihsel Sosyoloji Perspektifinden Sınır, Mekân ve Bellek: Sarp Köyü Örneği". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. XVII/4: 1398-1414.
- ÖZBEY, K. (2018b). *Sınır Kapitalizmi Gürcistan'dan Türkiye'ye Günübürlük İşgücü Göçü*. Ankara: Siyasal.
- ŞENOĞUZ, P. (2014). "Ahlaki Ekonominin Sınırları: Kilis'in Kayıtdışı Ekonomisi ve Yeni Zenginleri". *Toplum ve Bilim*. 131: 105-134.

- TANIL, G. (2015). "Batım'da Turizm Gelişimi ve Bölge Gelişimine Katkısı". *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. XVI/1: 91-107.
- TEKİN, F. (2012). "Sosyolojik Açından Sınır: Derecik Örneği". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 28: 27-48.
- ULUKAN, U. – N. CİĞERCİ ULUKAN (2011). "Kriz ve Göç: "Türkiye Gürcistan Nüfus Hareketleri Üzerine Bir Tartışma"". (ed. E. Akbostancı-O. S. Erdoğan). *Küresel Bunalım ve Karadeniz Bölgesi Ekonomileri*. Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu.
- United Nations (2016). "Global Report on Trafficking in Persons".
- United Nations (2018). "Global Report On Trafficking in Persons".
- VAROL, Ç. - E. SÖYLEMEZ (2018). "Türkiye-Gürcistan Sınır Bölgesindeki Enformel İşgücü Dinamikleri". (ed. S. Koç, A. Orhan-M. Gözen). *Kayıt Dışı İstihdam ve Ekonomi*. Kocaeli: Umuttepe: 114-121
- YILDIRIM, U. D. (2016). Karadeniz'de Çay ve Fındık Üretiminde Göçmen İşgücünün Etnikleşme Süreçleri. *Karadeniz Araştırmaları*. XIII/52: 191-210.

İnternet Kaynakları

- Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2019). "Karadeniz Bölgesi Yabancı İşçi Başvurusu". (Erişim Tarihi: 15.06.2019).
<https://yuminet.csgb.gov.tr/>

